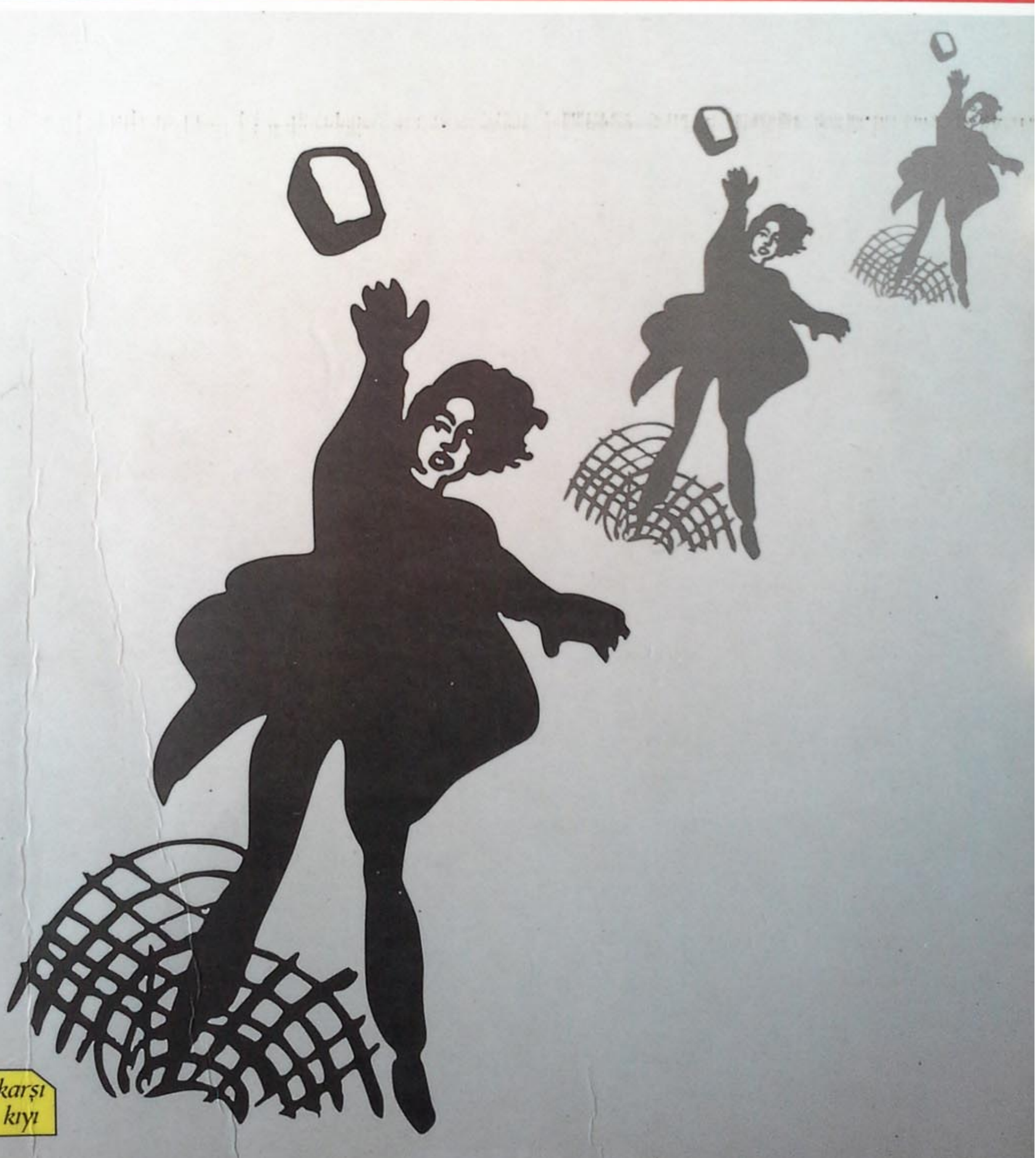
ARTHUR KOESTLER

Militanlar

Çeviri: Ülkü Öztürk

karşı kıyı

Arthur Koestler • **Militanlar**

Karşı Kıyı Yayınları 4 • Edebiyat 1
Mühürdar Cad. Akmar Pasajı
No: 29/B Kadıköy-İstanbul
Tel.: 0216 346 46 30

Militanlar

©Arthur Koestler

Çeviri: Ülkü Öztürk

©Karşı Kıyı Yayınları 2001

Birinci Basım: Kasım 2001 (1500 adet)

Genel Yayın Yönetmeni: Ahmet Altın
Yayına Hazırlayan: Özkan Akpınar
Redaksiyon: Mine Türk
Kapak Tasarımı: İlkay Güven

Teknik Hazırlık: Karşı Kıyı
Kapak Filmi: Çizgi Ötesi
Baskı ve Cilt: Ege Basım – 0216 326 35 55

ISBN: 975-8635-02-6

ARTHUR KOESTLER

Militanlar

Çeviri: *Ülkii Öztürk*

BİR

İnanç, hiç de akıl yoluyla edinilmez. Bir dizi mantıksal tümdengelimlerle bir kadma âşık olamaz, bir kilisenin içine giremezsiniz. Us, bir inanç aşamasını geçerli sayabilir, ama yalnızca iş işten geçtikten ve inanan, eylemiyle şimdiden inandığı şeye güdümlendikten sonra... İnanma, inanç değiştirmede, ama yalnızca her durumda ve koşulda, uzun süredir içine kapalı ruhun alanlarında olgunlaşan bir değişimin bilinçlenmesine olanak tanıyan yaratıcının inanç değiştirmesinde bir rol oynayabilir. İnanç kazanılmaz. Tıpkı bir ağaç gibi boy atar. Doruğu gökyüzüne uzanır, kökleri geçmişe gömülür ve atalardan kalma bir humusun karanlık özsuyu ile beslenir.

Psikolojik açıdan bakıldığında, gelenekçi bir inançla devrimci bir inanç arasında pek az fark vardır. Her gerçek inanç uzlaşmasız, köktenci, özleştirmecidir. Ayrıca açık yürekli gelenekçi, ilgisiz, kayıtsız insanların inancı yozlaştırdığı, erdemli geçinen bir topluma karşı daima mücadele veren bir meczuptur da.

Aynı şekilde, geçmişle tam bir kapışmayı simgeler gibi gözüken devrimcinin ütopyası, daima yitik bir cennetin, efsanelere yaraşır bir altın çağın herhangi bir görüntüsünü örnek alır kendine. Marx ve Engels'in dediklerine bakılırsa, komünizmin sınıfsız toplumu, sarmal diyalektiğin bitiminde, ilkçağların komünist toplumunun bir dirilişi olmalıydı. Dolayısıyla, yürekten inanç, inançlının her zaman sosyal ortama karşı bir ayaklanmasını, çağların derinliğinden çekilip çıkarılmış bir idealin gelecekteki yansımasını kapsar. Bütün ütopyalar, mitolojinin kaynağından beslenir; toplum mühendisinin ayrıntılı çizimleri, ilkel metnin yeniden okunup düzeltilmiş baskısından öte bir şey değildir.

Katıksız ütopyaya özveri ve kokuşmuş bir topluma karşı başkaldırı, bu durumda, tüm militan inançların yönelimini sağlayan birbirine taban tabana zıt iki kutuptur. Bu iki zıt kutbun hangisi, idealin çekiciliği mi yoksa sosyal ortamın iticiliği mi, diye sorgulamanın kökeninde şu hep sorulan tavuk ve yumurta meselesi yatmaktadır. Psikiyatra göre ütopya susuzluğu ve olan bir şeye karşı başkaldırı, toplumsal bir nevrozun belirtileridir. Toplumsal reformcunun gözünde bunlar, sağlıklı ve aklı başında tavrın göstergeleridir. Psikiyatr, içinde kendisinin de bozulduğu yozlaşmış bir topluma ayak uydurdukça kendisinin de yozlaşacağını; reformcuysa, iyice kökleşmiş olayların içine böylesine işlemiş de olsa, nefretin ütopya niteliğinde bir toplumun temelleri de olan bu erdemi ve bu adaleti doğurmadığını unutma rizikosunu taşır.

Psikoloğun tutumu gibi, sosyoloğun tutumu da, bu durumda, yarı gerçekliği yansıtır. Devrimcilerin birçoğunun yaşam öykülerinin, aileler ya da toplumla nevroza kadar varabilen bir çatışma yaşadıklarını ortaya koyduğu doğrudur. Ama bu da, Marx'ı açmak için, can çekişen bir toplumun kendi mezar ka-

zıcılarını kendisinin yarattığının bir kanıtı değil midir?

İnsanı çileden çıkaran bir haksızlığa karşı takınılacak tek onurlu tutumun, içebakışı daha uygun zamanlara erteleme pahasına, ayaklanma eyleminde sergilenen tutum olduğu da bir gerçek. Ancak, kokuşmuş bir toplumun, devrimci sürgünler verinceye dek kokuşturduğuna güven getirmek için, gerçek Tarih'te devrimlerin patlak vermesinde ağır basan yüksek nitelikli amaçlarla, devrimlerin son bulduğu yürekler acısı finali karşılaştırmak yeterlidir.

Sosyologun ve psikologun yarım gerçekleri göz önünde bulundurulacak olursa, toplumsal adaletsizliğe aşırı duyarlılık ve ütopyanın marazi susuzluğunun nevroz ve uyumsuzluğun belirtileri olduğu sonucuna varılır; yalnız toplum öyle bir çürüme noktasına gelir ki, sinir hastasının başkaldırısı, açların gözleri önünde domuzlarını suda boğan bir topluma akıllı uslu boyun eğmekten iyidir Tanrı katında. Oysa ki 1931'in Aralık ayında, yirmi altı yaşımda, Alman Komünist Partisi'ne katıldığımda, bizim uygarlığımızın durumu da böyleydi.

İKİ

Bu yön değiştirme işi için yeterince olgundum, çünkü inanca susamış, darmadağın bir toplumda yaşıyordum. Ancak, partiden kartımı aldığım gün, Marx ve Lenin'den, suda boğulmuş domuzlardan söz edildiğini duymamdan çok önce başlayan bir gelişme, başarıyla taçlanmış oldu yalnızca. Bunu kavramak için, çocukluğuma kadar dönmem gerekiyor; bir de Decade Rose'dan arkadaşlardan (aramızdan her biri, farklı bir yapının bireysel köklerinden birini temsil ettiği halde) hepimiz az ya da çok aynı kuşağın, dahası aynı kültürel iklimin ürünleriyiz. Böylece umarım, öyküm, anlatma zahmetine değecektir.

1905'te Budapeşte'de doğdum; yerleşmek için Viyana'ya gittiğimiz 1919 yılına kadar, ailemle birlikte Budapeşte'de yaşadım. Birinci Dünya Savaşı'na kadar rahatımız yerindeydi, yaşlı kıtanın orta sınıf yaşamını sürdürüyorduk. Babam, Macaristan'daki İngiliz ve Alman eski tekstil firmalarının temsilcisiydi. Eylül 1914'te birçokları gibi, bizim için de bu yaşantı

birden sona erdi. Babam bir daha eski dengesini hiç bulamayacaktı. Altüst olmuş bir dünyada, hiçbir yerde dikiş tuttura-mayacak ölçüde, giderek akıl almaz bir dolu serüvene atıldı. Bir radyoaktif sabun fabrikası kurguladı, bir dolu acayip buluşa kafası takıldı (aşınmaz elektrik ampulleri, kendinden ısı yaratan sofra ocakları vb.); sonra, savaşı izleyen enflasyonda parasının geri kalanını da yitirerek bu işlere son verdi. Baba evini yirmi bir yaşımdayken terk ettim, o zamandan sonra da ailemin gereksinmelerini tek başıma karşıladım.

Dokuz yaşımdayken, burjuva yaşantımızın çökmesi sırasında, yaşamın ekonomik yanına ilişkin çok erken bilinçlenmiştim. Tek çocuk olduğum için ailem daima üzerime titremişti; ama onların para sıkıntısı çektiklerinden kuşkulanarak, ayrıca doğuştan cömert ve biraz da çocuksu olan babama acıdığım için, bana ne zaman kitap ya da oyuncak alsa, bir tür suçluluk duygusuna kapılırdım. Daha sonraları, kendime bir takım elbise aldığımda, aileme ne kadar az para gönderebileceğimi düşündükçe, zenginliklerini uluorta ilan eden kimselerden iliklerime kadar nefret eder oldum. Hoşlandıkları şeye para ödeyebildikleri için değil (toplumsal çatışmalarda kıskançlık, düşünemeyeceğimiz kadar az rol oynar); bunu, vicdanları rahatsız olmadan yaptıkları için. Böylece kişisel sorunlarımı bizzat toplumun yapısı üzerine yansıtıyordum.

Hiç kuşku yok ki, toplumsal bir bilinç kazanmak için bu, çok dolaylı bir araç oldu. Ancak, bu tartışmanın asıl doğası nedeniyle, bu tartışmadan doğan inanç, bizzat beni sıkı sıkıya sarıp sarmaladı. Başlangıçta yalancı bir duyarlılıktan öteye geçmedi ve politik bir ilke olarak belirginleşmesi uzun zaman aldı. Benden daha yoksul olanlarla kurduğum her ilişki, benim için dayanılmaz oluyordu. Suçluluk duygusu, giderek ağır basıyordu. Bir psikanalist, bu suçluluk duygusunun aile bütçemi-

zin sıkıntılarından daha başka derinliklere kök saldığını göstermekte hiç güçlük çekmezdi. Ama bu kişisel durumun ötesinde, daha da eşeleyecek olsaydı, aynı temaya ilişkin milyonlarca kendine özgü değişimi üretmiş olan ana örneği yakalardı. "Harpları eşliğinde şarkı söyleyenlere ve güzel kokulara bulananlara yazıklar olsun! Çünkü insanların çektikleri sıkıntılardan haberleri yok onların."

Duyarlılığım böylesine artmışken, kriz yılları sırasında Avrupa, açlıktan sokaklara dökülmüş insanların tabanı delik ayakkabıları altında titrerken ve babamı, gömleğinin yıpranmış kollarını masanın altına saklarken, fiyatları yerinde tutmak ve büyük kapitalistlere harpları eşliğinde şarkı söyleme olanağı sağlamak için, buğdayın yakıldığını, meyvelerin petrolle sulandığını ve domuzların suda boğulduğunu öğrendiğim zaman altüst olmaktan öte yapacak bir şey yoktu. Bu gömlek kolları, bu domuzlar, temeldeki ana örneğin aynı duygusal patlamasında birbirine karışıyordu. Enternasyonal'i söylüyorduk ama sözlerimiz, geçmişte söylediklerimizden daha ağırdı. "Kuzularını doğurtmadan kendi kendilerini besleyen bu çobanların vay haline!"

Bu hikâye, daha önce görülmediği ölçüde kendine özgü. Orta Avrupa'daki orta sınıfları temsil edenlerin büyük çoğunluğu, aynen bizim gibi, savaştan sonraki enflasyonla yerle bir olmuştu. Bu da Avrupa'nın batışının başlangıcı oldu. Toplumun orta sınıflarının parçalanması, kaçınılmaz kutuplaşma sürecini başlattı ve bu hâlâ sürmekte. Yoksullaşan burjuvalar, sağdan soldan ayaklanır oldular. Schickelgruber ve Cugaşvili, her ikisi de, bu proleterleşmeden yararlandılar. Mevkilerinin düşmesini kabullenmeyi reddeden ve saygıdeğerliğin içi boş görünüşüne sarılanlar, Nazi saflarını şişirdiler, Versay Antlaşması'nın ya da Yahudilerin sırtına binip paçayı kurtardılar. Aralarından bir-

çoğunun bu avuntusu da yoktu. Avrupa'nın karanlık pencereleri üzerinde vızıldayıp duran şu kış sineklerinin kara sürüsü gibi, Tarih'in ıskartaya çıkardığı bir sınıfın mensupları olarak amaçsız yaşıyorlardı.

Diğerleri, Komünist Manifesto'nun kehanetini haklı çıkararak sola yöneldiler. "(...) hâkim sınıfların bazı kesimleri tümüyle proletaryanın saflarına itilir ya da en azından varlık koşulları tehlikeye girer. Bunlar da proletaryaya yeni aydınlanma ve ilerleme unsurları sağlarlar." (Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, Aydınlık Yayınları, Mart 1979 bsk., s. 58, Çev: Nur Deriş) [Tırnak içindeki bölüm, parantez içinde ayrıntıları verilen kitaptan aynen alıntılanmıştır. (Ç.N.)]

Benim de bu "yeni ilerleme unsurları"ndan olduğumu keşfetmem pek hoşuma gitti. Açlıktan inildeyip durmak yerine, burjuvaziden geçici olarak kopmuş bir sürgün gibi görüyordum kendimi. Ama 1931 yılı gelip çattığında, sonunda sevindirici bir durumdan kesinlikle emin oldum; proletaryanın saflarının çoğalma zamanının geldiğini hissettim. Olup bitenlerdeki ironiyi fark etmem için, uzunca bir zaman geçmesi gerekti.

ÜÇ

"Proleterler arasındaki bütün aile bağları modern sanayinin etkisiyle kopup parçalandıkça, proleterlerin çocukları alınıp satılan basit birer mal ve iş aracına dönüştükçe, burjuvazinin yapmacık bir edayla aile ve eğitimden, ana baba ile çocuk arasındaki kutsal ilişkiden dem vurması bir kat daha iğrençleşiyor." (Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, Aydınlık Yayınları, Mart 1979 bsk., s. 71, Çev: Nur Deriş).

Komünist Manifesto böyle diyor. Marx'ın, daha da fazla Engels'in her sayfası, o güne değin yalnızca Freud'da bulduğum önemli bir ipucu sağlıyor, düşünsel bir hayranlık uyandırıyordu bende. Metnin bütününden kopuk bu alıntı, önemsiz görünmekteyse de, sosyal felsefeye gücünü kabul ettirdiği açık ve net şemayla sistemin bütünü içinde yerini alarak, kurumların ve –aileyi, yurtseverliği, burjuva ahlakını ya da cinsel tabuları söz konusu eden– ideallerin tarihsel göreceliğini ortaya ko-

yuyor, bana 1914'ten önceki bir burjuva çocukluğunun ansızın zincirlerinden boşanmasının sarhoşluğunu tattırıyordu. Marksist felsefenin gereksiz tartışmaların bir tapınışına dönüştüğü günümüzde, bu duygusal coşku ve zevk atmosferini kavramakta güçlük çekiyoruz.

Daha sonraları *Decade Rose*(*) olarak adlandırılmış olan bu kısacık iyimserlik döneminin, başarısızlığa uğramış bu tinsel rönesansın başlangıcında, 1931'de (aramızdaki Partili olmuş herkes için şimdi de Parti olmayı sürdüren) Parti'ye katıldım. Bu aldatıcı şafağın yıldızları Fransa'da Barbusse, Romain Rolland, Gide ve Malraux; Almanya'da Piscator, Bocher, Prenn, Brecht, Eisler ve Seghers; İngiltere'de Auden, Isherwood ve Spender; Birleşik Devletler'de Dos Passos, Upton Sinclair ve Steinbeck'ti. Kültürel atmosfer, ilerici yazarların kongrelerine, deneme tiyatrolarına, barış yanlısı, faşizm karşıtı komitelere, SSCB ile kültürel ilişki derneklerine, Sovyetler'in başını çektiği film ve revülere doymuştu. Her şey sanki Batı dünyası savaşın getirdiği sıkıntılardan allak bullak olmuş, enflasyondan, krizden, işsizlikten ve yaşanmış olmaya değer her inançtan yoksunmuş gibi olup bitiyor, sonunda "bütün bu görkemli karmaşadan yakasını sıyırmaya" hazırmış gibi kendini gösteriyordu: Clear from the head of the masses of impressive rubbish; - Rally the lost and trembling forces of the will. - Gather them up and let them loose upon the earth. - Till they construct, at last, a human justice (AUDEN) (Bethlem'in yeni yıldızı Doğu'da yükselmişti; intourist, size değersiz bir para karşılığında, Adanmış Toprakların iyi seçilmiş, kısa bir özetini veriyordu.)

O dönemlerde Berlin'de yaşıyordum. Beş yıldan beri Ullstein basın tröstü adına, ilkin Filistin ve Ortadoğu'da, sonra Pa-

---

(*) The Pink Decade: *İngiliz solunda otuzlu yılları belirtmek için kullanılan günlük bir terimdir. Komünizme kitleler halinde kayışın olduğu Halk Cephesi yılları...*

ris'te dış haberler muhabiri olarak çalışmıştım. Sonunda, 1930'da, Berlin'deki yazı işleri merkezine çağrıldım. Ama olayların devamını iyi anlamak için, Weimar Cumhuriyeti'nin simgesi olan şu Ullstein Firması'nın ne olduğunu bilmek gerekiyor.

Burada, Avrupa basınında en fazla hatırı sayılan, belki de dünya çapında bir süper tröst söz konusuydu. Berlin'de bile, aralarında XVIII. yüzyıldan beri süregelen saygın bir gazete olan *Vossische Zeitung*'un ve haber yayma konusunda tüm sürat rekorlarını zorlayan akşam gazetesi *B.Z. am Mittag*'ın da bulunduğu dört adet günlük gazete çıkarıyordu. Dahası, Ullstein, bir düzineden fazla haftalık gazete ve aylık dergi yayınlıyordu; kendi haber ajansı, yolculuk acentesi vb. vardı, ayrıca en büyük yayınevlerinden biriydi. Tröst, Yahudi olan Ullstein kardeşlere aitti; 'Rothschild'ler gibi onlar da beş kardeşti. Özgürlükçü ve demokrat bir politika izliyor, kültürel alanda işi öncülük yapmaya vardıracak kadar ilerici olduklarını gösteriyorlardı. Antimilitarist ve antişovendiler; büyük ölçüde onların kamuoyunu etkilemeleri sayesinde, Briand-Stresmann döneminin Fransız-Alman yakınlaşması politikası, Alman halkının gitgide ilerleyen birliklerinin yakınında yöresinde yaygınlık kazandı. Kochstrasse'taki "firma", yazı işlerinin yürütüldüğü yerden çok, bakanlık binası izlenimini veriyordu.

Broglie Prensi'ne Nobel Fizik Ödülü verilmesi vesilesiyle yazmış olduğum bir makale nedeniyle, Paris'ten Berlin'e terfi ettirilmiştim. Patronlarım, bilimi halkın anlayacağı bir duruma getirme konusunda kafamın çalıştığına kanaat getirdiler (Viyana'da Pozitif Bilimler okumuştum) ve bana *Vossische*'in Pozitif Bilimler Müdürlüğü, ayrıca Ullstein'in diğer yayın organları için Bilimsel Danışmanlık görevini sundular. 14 Eylül 1930'da, Nasyonal Sosyalist Parti'nin inanılmaz bir sıçramayla

delegelerinin sayısını dörtten yüz yediye çıkardığı, Reichstag'taki o uğursuz seçim gününde Berlin'e geldim. Komünistler, onlar da önemli başarılar elde etmişlerdi; merkezdeki demokratik partiler ezilmişti. Bu, Weimar'ın sonunun başlangıcıydı; ve Knickerbocker'in büyük sükse yapan yapıtının başlığı, *Almanya'da Nazizm mi yoksa Komünizm mi?* durumu çok güzel açıklıyordu. Bir uzlaştırıcı yol, apaçık ortadan kalkmıştı.

Böylece elektronlar, kromozomlar, füze-uçaklar, Neandertal insan, belirsiz sarmal eğriler ve genel olarak evren üzerine yazılar yazmaya koyuldum; ama olayların baskısı hızla artmaktaydı. Nüfusunun üçte birini oluşturan işsizlerle Almanya, gizli bir savaş konumunda yaşıyordu ve her kim yanı başındaki kasırgaya kendini kaptırmaya rıza göstermezse, bir seçim yapmak zorunda olduğunu görüyordu. Stresemann'ın politikası bitmişti. Sosyalistler oportünist uzlaşmalara boyun eğecek duruma düşmüşlerdi. Sözügeçer Sovyetler Birliği'nin desteklediği komünistler, ilkel sürülerin gamalı haç totemleriyle saldırılarına karşı koyabilecek tek güç olarak görülüyordu. Elektronlardan ve dalga mekaniğinden bıkıp, ilk kez ciddi biçimde Marx, Engels ve Lenin'i okumaya koyuldum. *Feuerbach* ve *Devlet ve Devrim*'le beynimde bir şimşek çaktığını hissettim ve adeta zihinsel bir patlamayla silkinmiş oldum. "Işığın görüldüğünü" söyleyerek inanç değiştiren kimsenin ruhsal coşkusundan yalnızca birazcık sorumlu oluyorsunuz. Yeni ışık, uzayın tüm noktalarından beyne çevriliyormuş gibi geliyor insana; bütün evren o zaman bir "puzzle"ın(*) sihirli bir değnekle birdenbire bir araya toplanıveren dağınık parçalarını andırıyor. Artık, yanıtsız soru yoktur. Kararsızlıklar ve tartışmalar, büyük acılarla dolu bir geçmişte, insanların üzücü bir cehalet ve bilgisizlerin tatsız tuz-

---

(*) Kesilmiş resim parçalarını birbirine uydurarak asıl biçimi yeniden oluşturma oyunu. [Ç.N.]

suz evreninde yaşadığı eski bir dönemde kalmıştır. Ara sıra, yaşamı yaşanmaya değer kılan tek şey olan bu inancı yitirmek ve iniltileriyle, diş gıcırdatmalarıyla yeniden dışarının koyu karanlığına düşmek korkusu dışında, bundan böyle artık hiçbir şey inanç değiştirenin iç barışını ve dinginliğini bozamaz. Kuşkusuz görmek için gözleri, düşünmek için beyinleri olan komünistler, işte bu yüzden 1950 af yılında hâlâ öznel olarak iyi niyetli davranabiliyorlar. Soyut bir gerçek adına toplumdışılanmayı kabul edenler, tarihte her zaman bir azınlık olarak kalmışlardır.

Komünist Partisi'ne yazılmayı 31 Aralık 1931'de istedim; yeni yaşamım, yeni yılla birlikte başlamalıydı. Başvurumu Alman Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ne hitaben bir mektup yazarak yaptım; bu mektupta *curriculum vite*'mi(*) özetliyor, bana bunun için ayrılmış yere, Parti'ye hizmet etmeye hazır olduğumu beyan ediyordum.

Merkez Komitesi'ne yazarak adaylığını koymak, pek alışılagelmiş bir şey değildi; beni bu işi yapmaya kışkırtanlar, Parti'yle sınırlı ilişkileri olan dostlarımdı. Olağan biçimde, Parti'nin hücrelerinden birine katılırdınız. İki çeşit hücre vardı: Parti üyelerini bir fabrikada, bir atölyede, bir büroda ya da herhangi bir işletmede bir araya toplayan işlik hücreleri (Betriebs-Zellen) ve Genel Merkez'e bağlı olarak örgütlenmiş karargâh hücreleri (Strassen-Zellen). Ücretlilerin birçoğu, hem işyerlerindeki hücreye hem de Genel Merkez'deki hücreye bağlı olurlardı. Bu sistem, Parti'nin yasal bir varlığa sahip olduğu tüm ülkelerde istisna kabul etmezdi. Parti'nin çelik gibi sağlam kurallarına bağlı her Parti üyesi, hiyerarşik sıralamada ne kadar üst sıralarda yer alıyor olursa olsun, bir hücreye dahil olmak zorundaydı. Ayrıca bize, ta Kremlin'e kadar uzanan haf-

---

(*) Yaşamöyküsü. hal tercümesi.(Lat.) [Ç.N.]

talık toplantıların, aidatını ödemeyi unutursa Stalin'e bile çatan Politbüro üyelerinin, nöbetçilerin ve temizlikçi kadınların, Parti'nin politikasını kardeşçe tartıştıkları bir "işlik hücresi" olduğu söyleniyordu.

Bununla birlikte, Parti'ye katılmamda kesinlikle etkili olan dostum N...,(*) normal yoldan Parti'ye yazılmamam konusunda ısrarla diretti. N..., akşam kursları sayesinde ve geceleri kitap okuyarak kendini yetiştirmiş eski bir muslukçu çırağıydı; kendini politik yazar olarak tanıtıyordu. Marx'ı ve Lenin'i su gibi biliyor, büyüleyici bir güç yaratan bu mutlak ve oturmuş inançtan yararlanıyordu. "Aptallık etme," dedi bana, "eğer bir hücreye katılırsan ve ola ki bu iş Parti'ye bildirilirse, Ullstein'deki işini, Parti için en ilginç mevkilerden birini kaybedersin."

Bu arada, *Vossische*'deki bilimsel görevimi sürdürürken, *B.Z. am Mittag*'ın Dış Politika Müdürlüğü'ne, bana bir dizi gizli bilgiye ulaşma yolunu açan bir göreve atanmıştım. Bu koşullarda, doğrudan doğruya Merkez Komitesi'ne başvurdum.

Yaklaşık bir hafta sonra, oldukça tuhaf görünümlü bir mektup şeklinde yanıtımı aldım. Başlıksız, beyaz bir dosya kâğıdına daktilo edilmişti; aşağı yukarı şunlar yazılıydı mektupta:

Sevgili Bayım,

31 Aralık tarihli mektubunuza ilişkin, gelecek Pazartesi günü, saat 15.00' te Schneidemühl Kaba Ambalaj Kâğıdı Fabrikası'nın bürosunda, firmamızın bir temsilcisi olan Herr Schneller'le görüşmeye gelirseniz seviniriz.

İyi dileklerimizle.

(İmza okunamıyor.)

(*) Ona N... diyorum, çünkü Parti'den ayrıldıktan hu kadar yıl sonra, kendini unuttunmaktan başka isteği olmayan yabancı bir eski komünistin bile başmın derde girme rizikosu olduğu bir ülkede yaşıyor.

Schneidemühl Kâğıt Fabrikası, Almanya'da tanınmış bir fabrikaydı, ama fabrikanın Alman Komünist Partisi ile en ufak bir ilişkisinin olacağı hiç aklıma gelmemişti. Zaten bu ilişkilerin niteliğini tam olarak bilmiyordum; ama gerçek şuydu ki, Berlin'deki kâğıt fabrikaları büroları mahrem görüşmeler için gizli randevu yerleri olarak kullanılıyordu. Bu gizli kapaklı önlemlerin nedenini anlamasam da, bu beni heyecanlandırıyordu. Belirtilen saatte kâğıt fabrikasına gelip, Herr Schneller'i görmek istediğimde, resepsiyondaki görevli kız bana, alıştığımız türden "meraklı bir bakış" attı; balık bakışı gibi, donuk bir bakıştı bu. O zamandan bu yana, benzer durumlarda bu tür bakışlarla pek sık karşılaştım; Suç ortaklığı yapma arzuları güvensizlik ya da korkuyla karıştı mıydı, insanlar, "kavrayışlı" ya da "araştırıcı" olmayan bakışlarla, iç daraltan bir biçimde, balık gibi, donuk donuk bakıyorlardı birbirlerine.

–Ernst'le bir randevunuz mu var? diye sordu bana.

–Hayır, Herr Schneller'le.

Bu aptalca söz, iyi niyetime inanmasını sağlamış gibiydi. Herr Ernst Schneller'in henüz gelmediğini söyledi ve onu beklemeye davet etti beni; yarım saatten fazla bekledim. Böylece, Parti yöneticilerinin çevresinde "zorunlu" olan bu randevulara zamanında gelmeme işini de öğrenmiş bulunuyordum. Ruslar doğaları gereği dakik değillerdir; hal böyleyken, Parti'nin tüm bürokratları bile bile, az çok Rus gibi yaşamaya özen gösteriyorlardı. Bu alışkanlık, Komintern'in yüksek bürokrasisinden başlayarak, Avrupa'nın her nasyonal komünist partisine derece derece sızdı.

Schneller sonunda göründü. Almanca, "Schneller" diye kükreyerek kendini takdim etti; ben de "Koestler" diye kükredim; "birazcık gecikmesinden" ötürü belli belirsiz özür diledikten sonra, beni karşılıklı kahve içmeye davet etti. Yaklaşık otuz

beş yaşlarında, soğuk yüz hatları ve donuk gülümsemesiyle, zayıf ve iri kemikli bir adamdı. Davranışları sürekli, yerinde rahat değilmiş izlenimi veriyordu. Onu Parti örgütünün önemsiz, küçük memurlarından biri sandım ama daha sonra gerçekten adının Ernst Schneller olduğunu, Alman Merkez Komite üyesi ve Agitprop'un (Ajitasyon ve Propaganda Bölümü) lideri Schneller olduğunu öğrendim. Üstelik daha sonra, bazıları Alman Komünist Partisi'nin, bazıları da bizzat Gupou'nun kontrolü altındaki birbirinden bağımsız ve birbirine paralel dört ya da beş haber alma örgütünden biri olan "Aparat N"nin(*) de lideri olduğunu öğrendim. Schneller'in "Aparat"taki kesin görevinin ne olduğunu hâlâ bilmiyorum. Askeri bilgiler mi yoksa yalnızca sıradan bir endüstri ispiyonculuğu mu? Schneller'e gelince, Naziler tarafından altı yıl kürek cezasına mahkûm edildi, hapishanede ya öldü ya da öldürüldü.

Kuşkusuz bu önemsiz, sıska ve çok kötü giyimli kişiyle Schneidemühl Kâğıt Fabrikası'nm yoksul bürolarında bağlantı kurduğum sırada, bütün bunlardan habersizdim. Küçük kafeteryadaki konuşmamızdan aklımda kalanlar onun vejetaryen olduğu, sebze ve meyve yiyerek beslendiğiydi; yüzünün kemikli ve kırış kırış olması bundandı. Bir de, şu ya da bu gazetede benim ilgimi çeken bir makaleyi okuyup okumadığını sorduğumda, bana asla burjuva basınını izlemediğini söylediğini anımsıyorum; Parti'nin resmi organı *Rote Fahne*'den başkasını tanımıyordu. Bu da, Merkez Komite'nin bana dar görüşlü ve yobaz bir küçük memur yolladığına inanmam için yeni bir nedendi; kendi gazetesinden başka gazete okumayan bu propaganda lideri hakkında vardığım yargının saçmalığı, daha sonraları Schneller'in resmi görevini öğrendiğimde ortaya çıktı.

(*) Schneller'in örgütünü gerçekte simgeleyen harfin ne olduğunu unutmuşum.

Bana çok soru yöneltmedi ama Ullstein zincirinde, üstlendiğim görevin tam olarak ne olduğu konusunda ayrıntılı bilgi istedi benden. Ona, kendimi tamamen Parti'ye adamak için görevimden ayrılmak istediğimi söyledim. Propagandacı olarak ya da olanağı varsa, Sovyetler Birliği'nde traktör sürücüsü olarak iş yapabilirdim. SSCB aşırı bir tutkuyla ortaklaşmacılığa geçmiş, Sovyet basını ısrarla, bangır bangır, traktör sürücüleri arıyordu. Dostum N..., "benim küçük burjuva romantizmimin tipik bir belirtisi" olarak gördüğü bu düşünceye karşı beni daha önce uyarmış, bundan bir parti görevlisine söz edersem, gülünç duruma düşeceğimi söylemişti. Ama N..., bana biraz edepsizlik ediyor gibi gelmişti; Sosyalist Yapılandırma Cephesi'nin böylesi acil bir gereksinimi varken, bir iki yıl traktör sürücülüğü yapmakta ne kötülük vardı, bilmiyorum. Bununla birlikte, Schneller bana bir komünistin birinci görevinin kendi ülkesinde, Devrim için mücadele etmek olduğunu sabırla açıkladı; Devrim'in daha şimdiden zafer kazandığı SSCB'de kabul görmek, hareketin deneyimli insanlarına verilmiş olağanüstü bir ayrıcalıktı. Öte yandan işimi bırakmam yersizdi; politik inançlarımı açığa vurmadan işimde kalarak, Parti'ye daha çok yarar sağlayacaktım. Ne tür bir yarar sağlayacağımı sordum. Ne *B.Z.*'yi komünist bir gazete yapabilirdim ne de Ullstein Firması'nın politikasını değiştirebilirdim. Schneller, "sorunu mekanikçilere özgü bir tarzda ortaya koyduğumu" söyledi; belli belirsiz kalem oynatarak, örneğin dünya barışı için, Japonya'dan Çin'e karşı yapılan saldırılardan ileri gelebilecek tehlikelerin altını çizerek (o dönemde SSCB, her şeyden çok, bir Japon saldırısından korkuyordu) gazetenin politikasını etkileme yolları bulabilirdim. Eğer istediğim buysa, bu sorunları tartışmak için, haftada bir kez görüşebilecektik, daha da iyisi, beni politik plana ilişkin konularda aydınlatmak üzere, sürekli olarak ya da

sık sık emrime amade olabilecek, kendisinden daha az meşgul herhangi birini bana yollayabilecekti. Öte yandan, edindiğim tüm kayda değer politik bilgileri Parti'ye iletmesi için bu ortak dosta başvurabilecektim. Parti çok geçmeden yasadışı ilan edilecek, bu durumda, benim gibi saygın görevlerde bulunan ve kendilerinden en ufak bir kuşku duyulmayan insanlar, faşizme ve emperyalist saldırılara karşı kıyasıya mücadelede, çok daha fazla yararlı olabileceklerdi. Bu söylem, bana iyi niyetli birinin söylemi gibi göründü ve çok geçmeden Schneller'e ilişkin ilk izlenimlerim değişti; hem zekice hem de alçakgönüllü uslamlamalarından ötürü ona saygı duydum. Bana yeni politik akıl hocamı tanıştırması için bir hafta sonra yeniden buluşmaya karar verdik. "Kim olacak bu?" diye sordum. "Edgar adında bir yoldaş," dedi Schneller.

Ondan ayrıldıktan sonra birden, Parti'ye usulüne uygun biçimde katılmam sorununun belirsizlik içinde kaldığını fark ettim. Şimdi ben gerçekten komünist miydim, değil miydim? Bunu sormak için Schneller'in arkasından koştum. Çarpık gülümsemesiyle şöyle dedi: "Çok istiyorsanız, sizi Parti'ye kaydederiz, ama kaydınız gizli kalmak koşuluyla. Hiçbir hücreye bağlı olmayacak ve Parti'de bir takma adla tanınacaksınız." Buna istemeye istemeye boyun eğdim; çünkü bir hücreye girmem yasaklanınca, Parti'nin yaşamından, atmosferinden, oradaki insanlarla birliktelikten uzak tutulacaktım. "Bana bir takma ad verin," dedi Schneller, "gelecek görüşmemizde size Parti'nin kartını getireceğim." Yeni bir duraksamadan sonra, "Ivan Steinberg" adını seçtim. "Ivan", çünkü Rus adıydı; "Steinberg"i ise, uzun yıllardır adından söz edildiğini duymadığım Tel Avivli bir psikanalistin anısına seçmiştim. Eskiden, Viyana Üniversitesi'ndeyken yarım bıraktığım öğrenimimi tamamlamam için beni ikna etmenin yollarını arardı. Bir gün bana şöyle de-

mişti: "Diplomanı almazsan hep serseri olarak kalacaksın. İşte bu yüzden başarmalısın ki, hep göçebe olduğunu düşünsünler."

Schneller'le bir hafta sonra, aynı yerde buluştum. Bana Edgar'ı değil ama Edgar'ın işbirlikçisi yoldaş Paula diye tanıttığı bir kız, getirmişti. Yirmi beş yaşlarında, biraz şaşı bakan, kabarık saçlı, esmer bir kızdı.[VT1]

Birlikte küçük kafeteryaya gittik ve Schneller bana, Paula'nın Edgar'la benim aramda bağlantı kurmakla görevlendirildiğini açıkladı. Edgar'a "ulaşmak" zordu, ama Paula'yla her zaman bağlantı kurabilirdim; o da sürekli olarak Edgar'la bağlantıda olacaktı. Bir başka deyişle, Edgar'ın adresini ve kimliğini bilme hakkım yoktu.

Bilindiği üzere, o dönemde –Ocak 1932– Komünist Parti, Almanya'da hâlâ yasaldı. Temsilcileri –örneğin Schneller– Reichstag'ta yer alıyordu; her sabah, Parti basını, mücadeleye ve devrime açıktan açığa çağrıda bulunabiliyordu; kitlesel toplantıları polis tarafından yasal olarak korumaya alınmıştı; ordu disiplin ve yapısına göre örgütlenmiş organları R.F.B. (Roter Freikemper Bund, eski, Kızıl Özgür Savaşçılar Birliği) Almanya'da resmi olarak tanınmış dört özel ordudan biriydi (Diğer üçü, Nazi S.A., Milliyetçi Stahlhelm ve Sosyal Demokrat Reichsbanner ordularıydı.)

Ama aynı zamanda, Parti, yasadışı olma yolundaydı; zaten eylemlerinin çoğu daha şimdiden, yasadışı planlar üzerine oturtuluyordu. Parti'nin yeni filizleri, yakamozlu ışıltılarıyla, kaçamaklı şekiller oluşturarak, çok derin bir akvaryumu andıran olağandışı bir dünyaya uzanıyordu. Bu, içinde barındırdığı insanların yalnızca küçük adlarıyla çağrıldığı (Edgar'lar, Paul'lar, Ivan'lar), özel adlarıyla adreslerinin olmadığı bir dünyaydı. İşler, yalnızca farklı 'Aparat'lara üye olanlar için değil, hücre militanları için de böyle yürüyordu. Yakın arkadaşlığın, karşı-

lıklı güvensizlikle iç içe olduğu tuhaf atmosfer... Bunu bir parolaya dönüştürebilirdiniz. "Yoldaşını sev, ama ona hiçbir şey için güvenme... Hem senin çıkarların söz konusu olduğunda, çünkü sana ihanet edebilir, hem de onun çıkarları söz konusu olduğunda, çünkü sana ihanet etmeyi ne kadar az istese de, kendisi için en geçerli yol budur." Yasadışı her gerçek hareketin kuralının böyle olduğu doğrudur; Parti içindeki bu güvensizlik öylesine örgenleşmişti ki, hiç kimse, toplumsal sınıfın yerinde saymasından ileri gelen bir bozulmanın, kişilikteki ve insan ilişkilerindeki bozulmanın farkında değilmiş gibi geliyordu bana.

Schneller'le ikinci buluşmam, onunla son karşılaşmam oldu. Kafeteryaya geri döndük; orada Paula'nın telefon numarasını kaydettim, iki gün sonra benim evimde buluşmayı kararlaştırdık. Sonra Schneller bana "Ivan Steinberg" adına hazırlanmış Parti kartımı verdi, tumturaklı biçimde el sıkıştık. Paula bana aynen resepsiyondaki kızın bakışı gibi, buz gibi bir bakış attı. Bu türden kızların güvenini hak etmek için bana çok uzun bir zaman gerektiğini düşündüm. Hepsi de zevksiz giyimliydi, güzel olmak için gösterdikleri çabaya bakılırsa, burjuva olma özentisi içindeydiler; hepsinde de her şeyden pirelenen o aynı tavır vardı.

Schneller, benden ayrılmadan önce, o çarpık gülümsemesiyle, "Şimdi Parti üyesi olduğuna göre, Paula'yla bana 'sen' diye hitap edebilirsin," dedi. Şövalyeliğe alınan biri bile, bunun şerefine omzuna kılıcın yanıyla üç kez vurulduğunda bu kadar mutlu olamazdı.

Belirtilen saatte Paula'yla Edgar, evimin önünde göründüler. Taksiyle gelmişlerdi, Paula'mn elinde bir daktilo vardı. Edgar yaklaşık otuz yaşlarında, güler yüzlü, kibar, sarışın bir gençti. Politik tartışmaya koyulduk. Parti'nin çizgisinden yana kaygı-

lıydım. Neden Hitler'le ante portas, sosyalistlerle anlaşmıyoruz? Onlara öfke duyan ve onlarla her türden işbirliğini yasaklayan biri neden onlara hep "sosyal-faşist" der? Edgar bana sabırla, Parti'nin en önemli arzusunun sosyalist kitlelerle, proletaryanın Birleşik Cephe'sini gerçekleştirmek olduğunu, ama birliğin tavandan değil, tabandan yola çıkmak zorunda olduğunu açıkladı. Sosyal Demokrat liderler, partiyle yakından uzaktan ilgileri olmayan, satılmış kişilerdi. Birleşik Cephe'yi gerçekleştirmenin tek yolu, sosyalist liderlerin maskesini düşürmek ve militanları kazanmaktı.

Çok ateşli tartışıyordu; beş dakikaya varmadan, faşizme karşı işçi sınıfının iki partisi arasında işbirliği yapmayı salık vermek için insanın aklını kaçırmış olması gerektiğine inandım. Edgar bana başka bir açıklamaya gereksinmem olup olmadığını sordu; buna gerek olmadığını söylediğimde rahatlamış göründü, Ullstein'deki konuşmalarda, politik bir yarar sağlayabileceğini düşündüğüm her şeyi kendisine aktarmamı rica etti. Sonra ben konuşurken Paula'nın konuştuklarımı daktiloya çekmesini onaylayıp onaylamadığımı sordu; bu, "zaman kazanmayı" sağlayacaktı. Onayladım...

Bu görüşmeyi izleyen haftalarda, Parti için yaptığım tek çalışma, haftada bir iki kez Paula'ya raporları dikte ettirmem oldu. Arada bir Edgar şöyle bir görünüyor, o hoş, biraz da alaycı gülümsemesiyle odayı arşınlayarak dinliyordu. Benim de dikte ettirirken yürüme alışkanlığım olduğundan, bazen adımlarımız çakışıyor, burun buruna geliyorduk, bu da aramızda samimi bir işbirliği ortamı yaratıyordu. O dönemde, Parti'de başka hiç kimseyi tanımadım.

Paula'ya gelince, düşmanca tedbirliliğini bırakmaya hiç niyeti yoktu onun. Bir iki kez telefonda kendi arkadaşlarıyla her defasında kısa sözcüklerle–konuştu; işte o zamanlar, yüzü yu-

muşamış gibi göründü bana. Yüzüne bir canlılık, keyif, hatta biraz neşe geldi sanki. Fiziksel olarak birbirimizden hoşlanmıyorduk; ruhsal açıdan da beni kendi dünyasına asla kabul etmeyeceğini biliyordum. Ben –Parti'ye yararı dokunan, az çok güvenilir– bir amatördüm, ama daima dışarıdan, kokuşmuş burjuva dünyasından gelme bir dönek olarak kalacaktım onun gözünde. Ona bir kadeh içki sunmamı asla kabul etmedi. Kafeteryada buluştuğumuzda, hep kendi payına düşeni ödemek isterdi; ona ilk kez lavaboyu gösterdiğimde, robdöşambrımı kınayan bakışlarını yakaladım.

Edgar daha kafa dengiydi; ama arabayla onu her bırakışımda, arabayı belirli bir adreste değil, sokağın köşesinde durduruyordu. Kafeteryada buluştuğumuz zamanlardaysa, ilk önce onun kalkmasına göz yummalıydım; onu evine kadar izlememem için, benim en az beş dakika sonra kalkmam kararlaştırılmıştı. Gülümseyerek bunun yalnızca uyulması gereken bir formalite olduğunu söyledi bana. Gitgide bende bir refleks haline dönüşen Parti geleneğine çok çabuk uyum sağladım.

Ama aslında, bu önlemlerin gerekliliğini boşuna kabul etmiştim, giderek düş kırıklığına uğradığımı hissediyordum. Ben, hiçbir güvencem olmadan Parti'nin kollarına atılmaktan öte bir şey düşünmezken, Parti, ateşli çabamın karşılığında, gitgide artan yeni önlemler dayatıyordu. Bütün usanç getirmiş âşıklar gibi, Parti'yi memnun etmenin ve yüreğini yumuşatmanın yolunu bulmaya kafa patlatıyordum. İşimi feda etmeyi ve Rus steplerinde traktör sürücülüğü gibi karanlık bir yaşam sürdürmeyi sunmuştum. Küçük burjuva romantizminden öte bir şey değildi bu. Edgar'ı yalnızca takma adla tanınacağım bir hücreye katılmamı sağlaması için sıkıştırdım; kimliğimin ortaya çıkması ve böylece Parti'ye sağladığım yararı yitirme rizikosu olduğunu söyledi. Ona, başkaca bir hizmette bulunup bulunamayaca-

ğını sordum. Bunu düşüneceğini söyledi, ama haftalar geçti, hiçbir değişiklik olmadı.

O dönemlerde, *B.Z. am Mittag*'ta bana bir delikanlı emanet edildi. Almanya'nın Türkiye eski elçisinin oğluydu bu. Yirmi bir yaşındaydı, gazetecilik mesleğine girmek istiyordu; birkaç ay benim sorumluluğumda, gazetenin Dış Haberler Servisi'nde mesleği ile ilgili staj yapacaktı. Karşımdaki masada çalışıyordu. Gazete kapandığında, genellikle birlikte çıkıyor, Ullsteinlerin gazete çalışanları için tesis ettirdikleri jimnastik salonuna boks ya da punching-ball yapmaya gidiyorduk. Ondan yalnızca beş yaş daha büyüktüm, çabucak arkadaş olmuştuk. Ona Marksist öğreti vaazları verdim. Yetiştirilmesinden ben sorumlu olduğuma göre, ortaya koyduğum kanıtlar da o ölçüde güç kazandı. Yaklaşık on beş gün sonra, bana Dava'ya hizmet etmeyi hak edecek ölçüde olgunlaşmış göründü. Kuşkusuz ona Parti'ye üye olduğumu söylemedim, ama duyduğum siyasi dedikoduları ilettiğim partili dostlarım olduğunu itiraf ettim. Bunun, Paula ve Edgar'la giriştiğim işi tanımlamanın masum bir şekli olduğunun farkında bile değildim.

von E...'ler yüksek sosyeteyle düşüp kalkıyorlar, evlerinde birçok üst rütbeli subay ve Alman diplomat ağırlıyorlardı. Böylece genç E...'den kulağının kirişte olmasını ve ortak davamızın yararına kendisine ilginç gelen tüm bilgileri bana aktarmasını istedim. Özellikle de, Almanya veya diğer güçler tarafından SSCB'ye karşı hazırlanan saldırı atakları konusunda bilgi vermesini istedim. Daha ziyade, kendisine duyduğum güvenden gurur duyan delikanlı, elinden geleni yapacağına söz verdi.

Böylece Paula'ya dikte ettirdiğim raporlar daha canlı hale geldi. Bu raporlar Weimar Cumhuriyeti'nin son yılında, Alman partilerinin başını çektiği tehlikeli ve karmaşık entrikalara ilişkin bilgilerle, silahlandırma hakkında askeri söylentilerle, dip-

lomatik konuşmalarla doluydu. Görünüşe göre biraz önemli bir olayı özellikle anımsıyorum. Haftalardan beri, komünist basın, Prusya'nın "sosyal-faşist" hükümetinin olası bir darbe hazırlığı içinde olan Nazilere karşı sert önlemler almakta sabırsızlık göstermesine birazcık bıyık altından gülüyordu. *Vossische Zeitung*'un Dış Haberler muhabiri bir gün bana, 'gizlidir' kaydıyla, Prusya polisinin ertesi sabah saat altıda S.A.'nm genel karargâhına gizli bir baskın hazırlığı içinde olduğunu bildirdi. Herhalde silahları ve arşivi ele geçirecek, Nazi üniforması giymeyi yasaklayacaklardı. Bilgiyi Paula ve Edgar'a yetiştirmekte gecikmedim. Her şey önceden düşünüldüğü gibi olup bitti. Ama aynı sabah Berlin, sosyalistlerle Naziler arasında bir iç savaşın patlak verme olasılığını ateşli bir biçimde tartışırken, bizim Komünist *Rote Fahne*, sosyalist hükümetin Nazilerle işbirliği içinde olduğunu manşetten veriyor, böylece kendini iyice gülünç duruma düşürüyordu. Edgar'a uyarımın neden dikkate alınmadığını sordum. Bana, Parti'nin sosyal demokratlara karşı uzun vadeli bir politikayı amaçlayan tavrının önceden belirlenmiş olduğunu, küçücük bir olayla bu tavrın değiştirilmesinin söz konusu olmadığını açıkladı. "Ama ilk sayfanın her sözcüğü, olan bitenle çelişiyor," diye karşı çıktım. Edgar bana hoşgörüyle gülümsedi: "Hâlâ olaylara mekanikçi gözüyle bakıyorsun," dedi; sonra bana olayların diyalektik yorumunu yaptı. Sosyal demokrat liderler açısından polisin eylemi, onların suç ortaklığını örtbas etmek için yapılan bir aldatmacadan öte bir şey değildi; aralarında bazıları öznel olarak anti-faşist olsa bile, partileri nesnel olarak yalnızca Nazizmin bir aletiydi. Aslında sosyalistler baş düşmandı, çünkü işçi sınıfını ikiye bölmüşlerdi. İkna olmuştum, ama –tavrımı sürdürmek için– ne de olsa, 1919'da sosyalistlerle bağları koparanın Komünist Parti olduğunu ileri sürdüm. "Yine hep şu mekanikçi kafası..." de-

di Edgar, "Biçimsel olarak azınlıktaydık, ama proletaryanın tarihsel misyonunu üstlenen bizlerdik. Sosyalist liderler bizi izlemeyi reddedip işçi sınıfını bölmeye çalıştılar ve gericiliğin uşakları oldular."

Yavaş yavaş mekanikçi kafayla düşünmekten sakınıp, olayları diyalektik yorumlama yöntemine başvurdum. Bu durumdan gerçekten yakınmıyordum. Bu yöntemi bir kere kavradınız mı, artık olup bitenlerden kaygı duymuyordunuz; olaylar kendiliğinden rengini alıyor, tam olarak yerine oturuyordu. Parti, mantıksal olduğu ölçüde, ahlakça da sağlamdı. Ahlakça, çünkü doğru amaçlara, tüm araçları geçerli sayan Tarih'in diyalektiğine uygun amaçlara yöneliyordu; mantıksal, çünkü Parti, Tarih'in etkin ilkesinin somut örneği olan proletaryanın öncüsüydü. Düpedüz kökten gericilerden tutun, sosyal-faşistlere kadar Parti'nin hasımları, kendi çevrelerinin ipsiz sapsızlarıydı; kokuşmuş ideolojileri, burjuva toplumunun kokuşmuşluğunu yansıtıyordu. Parti'nin satılmışlarına gelince, bunlar iyilikten nasibini almamış, yitik kişilerdi. Onlarla tartışmak, hatta onları dinlemeye rıza göstermek, kötülükle anlaşma yapmak demekti.

Weimar Cumhuriyeti'nin günleri sayılıydı, Alman Komünist Partisi'nin üyeleri olarak her birimiz, Dachau'ya, Oranienburg'a(*) gönderilmek ya da kötü bir yazgıya mahkûm edilmek üzere mimlenmiştik. Ama hepimiz, gerçeği görmemizi engelleyen aldatmacalı bir diyalektik sarhoşluğuna kapılmıştık sevinçle. Faşist hergeleler, faşist hergelelerdi, ama asıl kaygımız, aykırı düşünceli Troçkistler ve bölücü sosyalistlerdi. 1931'de, komünistlerle Naziler, Prusya Sosyalist Hükümeti'ne karşı bir halkoylamasıyla işbirliği yapmışlardı. 1932 Sonbahar'ında, Berlinli nakliye işçilerinin grevinde yan yana yer almışlardı. "Faşist-

---

(*) Dachau ve Oranienburg: Almanya'da II. Dünya Savaşı sırasındaki sürgün yerleri. [Ç.N.]

leri gördüğünüz yerde pataklayın" sloganını, kuşkusuz geleneğe uygun bu sloganı atan Heinz Neuman, komünistlerin gözde lideri, işi bitirilmeden önce gözden düşmüştü ve Parti'nin çizgisi, tıpkı Molotov-Ribbentrop anlaşmasından önceki gibi delicesine yön değiştiriyordu. Ama Merkez Komite, 1932'nin, Almanya'da proleter devrimi karşılayan bir yıl olacağını kararname ile ilan etmişti ve bizler, verilen olağanüstü sözleri artık pek ciddiye almayan bir inanç taşımaktaydık.

Bir gün Edgar, sırası gelmişken, benim hiç Japonya'da bulunup bulunmadığımı sordu. Oraya hiç gitmediğimi söyledim. Gitmek ister miydim peki? Evet, yolculuk yapmayı seviyordum, Ullsteinlerin beni Japonya muhabiri olarak göndermelerini sağlayabilir miydim? Hayır, orada gerekli personel vardı, ayrıca Japonya hakkında hiç bilgim yoktu benim. "Ama Parti için, Japonya'da, burada olduğundan daha yararlı olurdun," dedi Edgar, kibarca, "Bir başka gazete kanalıyla oraya gitmenin yolunu bulamaz mısın peki?" diye sordu. Bunun epeyce zor olacağını söyledim, ayrıca orada ne yapmamı bekliyorlardı ki? Sanıyorum, Edgar'ın bu soruma biraz canı sıkıldı. Dur bakalım, aynen şimdiki gibi gazetecilik mesleğime devam edecek, rahat bir yaşam sürecek, aynı zamanda da, bağlantıda olduğum dostlara, Dava için gerekli gördüğüm bilgileri iletmeye devam edecektim. Bunu düşünmemi söylediğinde, düşünecek bir şey olmadığını, Parti bu yolculuğa çıkmamı emrederse derhal yola çıkmaya hazır olduğumu, ama gazeteci olarak ciddi bir görevle oraya gönderilmeyi sağlama şansımın sıfır olduğunu belirttim. Edgar bir an düşündü, sonra "Bu yolculuğu kendi bağlantılarımızla sağlarsak bu işi kabul eder miydin peki?" diye sordu ve bir kez daha düşünmemi istedi benden. Bu iş beni sarmaya başlıyordu; her şeyi düşündüğümü söyledim. Eğer Parti isterse giderdim, gidecektim.

Edgar birkaç gün sonra bu konuyu yeniden görüşeceğimizi söyledi, sonra bir başka konuya geçti. Bir daha da bu konuyu açtığını hiç duymadım, artık Parti'nin disiplini iyice içime işlediğinden, soru sormaktan da kaçındım.

Bir süre sonra tuhaf bir olay oldu. Bir gün, Meyer adında bir genç kız Yazı İşlerine beni görmeye geldi. Ziyaretçilerin doldurması gereken fişe "ziyaret nedeni" olarak "eski dost" diye çiziktirmişti. Daha önce hiç karşılaşmadığım sıska, gösterişsiz bir kızdı; ama sanki bile bile zevksiz giyindiğine ve sataşkan tavrına bakarsak, böyle bir arkadaşım olması zaten olanaksızdı. Yeni kurulan bir basın ajansının Yazı İşleri Müdürlüğünü teklif etmek için gelmişti. Alman yasaları uyarınca, her yayın organının, yayımladığı her şeyden yasal olarak sorumlu olan bir "Yazı İşleri Müdürü" olması gerekir. İki savaş arasında yayımlar çoğalınca, Yazı İşleri Müdürü bizzat yazma işiyle uğraştığından, çoğunlukla yazılanları görme fırsatı bulamazdı; yalnızca bu işe uygun, toplumsal saygınlığı olan birinin yazı işlerinden sorumlu olması söz konusuydu burada. Matmazel Meyer'den, şimdiye kadar hiç adını duymadığım bu basın ajansının girdisini çıktısını anlatmasını istedim. Sabırsızlıkla söze atıldı: "Hâlâ anlamıyor musunuz? Ortak dostlarımız gönderdi beni size; imzanız bir formaliteden ibaret olacak." Kül yutmaz bir edayla, "Hangi ortak dostlar?" diye sordum. Terbiyesini bozmazsa söyledikleri doğru olabilirdi. Alman Komünist Partisi'nde sık rastlanan cinsten, kendini proletaryaya kurban etmiş, düşleri kırılmış burjuva genç kadını, sinir hastası Külkedisi türünde biriydi. Ondan kendisini yollayan dostların adlarını saymasını istedim. Sanki çalışma masamda gizli bir mikrofon ararmış gibi tavırlar takınıp, istemeye istemeye, "Kim olacak, Georges tabii!" dedi. Oysa o dönemde, Parti'den yalnızca Ernst, Edgar ve Paula ile bağlantım vardı; Georges di-

ye birini tanımıyordum, bunu ona söyledim. Öfkelendi... "Bana böyle bir tiple zaman harcatma cesaretini nasıl gösterirler!" diye ciyaklayarak kapıyı boyladı.

Paula'yı gördüğümde, ona bu olayı anlattım. Kuşkulanmış göründü, bu işi açığa çıkaracağına söz verdi. Ama sonraki görüşmemizde, bu işle uğraşacak zaman bulamadığını söyledi. Daha sonra bir kez daha sordum; keyfi kaçmış gibi, mutlaka bir yanlış anlama olduğunu, artık kafamı takmasam iyi olacağını söyleyip geçiştirdi. Başkaca benzer olaylar da oldu, ama hiçbiri gün ışığına çıkmadı. Belki Edgar'ın Japonya teklifi de psikolojik testten öte bir şey değildi; ya da belki gerçekten beni Japonya'ya göndermek istiyordu da liderleriyle uzlaşma sağlayamamıştı. Belki de Matmazel Meyer gerçekten de Georges adıyla tanıdığı Edgar tarafından gönderilmişti; (entrikacılığımızdan kaynaklanan kaçıklığımızla çoğu kez bu türden değişik sahneler üretir olmuştuk) ya da Parti'nin hasım "Aparat"larından biri hesabına, Georges'un sahiplendiği av alanına sızmayı denemek amacıyla gelmiş olabilirdi. Hem Rusya'da hem de Almanya'da, Komünist örgütün, hasımlarının korktuğu kadar etkili olmadığını düşünüyordum; bunun birçok nedeninden biri de bu tür olaylardı. Oysa, sanıyorum, uzaktan gelen emirlere körü körüne uyan birliklerin idealistliği, saflığı ve üstünkörü davranışları gibi, psikolojik etkenler de çoğu kez küçümseniyordu.

Aparat Ernst Schneller'le bağlantım, yalnızca iki üç ay sürdü. Bu, kent merkezinden uzakta sürdürülen bir bağlantıydı; ama bağlantının kesilmesi ve benim tanınmış bir "apparatchik patent" (bu ajanları tanımlamak için Parti'nin pek tutulan 'edeb-i kelâm'ı böyleydi) olma uğruna girdaba kapılmayışım, kesinlikle benden kaynaklanmadı. Bana gelince, sonunda karar vermek için olgunlaşmıştım –Aparat'ın, bedenlerine ve ruhları-

na tek bir işaretle sahip olduğu cinsten, Devrim'in anasının gözü bâkirelerinden(!) biriydim. Zaten belli ölçülerde idealizme ve ortalamanın üzerinde bir deneyime sahip olan bunca Orta Avrupa gencinin yakından tanıdığı bu karışık durum, bir tek benim başımda değildi. Komintern ve Guèpèou, kurbanları kaba güçle flört eden idealist genç kadınlar olan bir beyaz kadın ticaretine kaptırmışlardı paçayı.

Beni Aparat'ın pençelerinden kurtaran basiretli oluşum değil, genç von E...'nin saflığı oldu. Daha önce, onun henüz yirmi bir yaşında olduğunu, mesleki rehberliğimin yanı sıra ona Marksist akıl hocalığı da yaptığımı söylemiştim; o yaştaki bir gencin bana bu yüzden sevgi duyması çok olağan bir durumdu. Birkaç hafta her şey yolunda gitti; sonraları von E...'nin bana karşı soğuk durduğunu fark ettim ama pek de umursamadım. Bir iki kez, utana sıkıla, benimle "enine boyuna" bir konuşma yapmak istediğini söyledi; ama o sıralarda işim başımdan aşkındı ve aşkta da mutsuzdum. Böylece, bu "enine boyuna" konuşmayı daha sonraya erteledim. Hani bir uçağa yetişemezsiniz de uçak düşer ya, bu ihmalciliğim de pek işe yaradı doğrusu.

Bir gün, yazılarımı dikte ettirdiğim sırada genç von E..., paldır küldür odama daldı ve hemen baş başa konuşmamız gerektiğini söyledi. Tıraş olmamıştı, gözleri şişmiş, kızarmıştı; öyle şaşkın bir ifadesi vardı ki daktilodaki kız ürküp kaçtı.

- Ne oluyor yahu? diye sordum kaygıyla.

- Canıma tak etti, dedi genç von E..., ya kendimi öldüreceğim ya da eylemlerimizden vazgeçeceğim. Karar vermek size kalmış.

- Hangi eylemlerden söz ediyorsunuz? diye sordum.

- Vatan hainliği eylemlerimizden, dedi tumturaklı bir ses tonuyla.

Sonra bütün hikâyeyi döktü ortaya. Birkaç günden beri onu yapmaya kışkırttığım şeyin yasallığından kuşkulanıp tedirgin olmuştu. Gözünü kırpmadan geçirdiği bir gecenin ardından kuşkulanmakta haklı olduğunu anlamıştı; hain ve ispiyoncu olduğu kesindi. Artık kendini öldürmekten ya da sonu nereye varırsa varsın, her şeyi bütünüyle itiraf etmekten başka çıkar yol yoktu.

Ona bunun saçma olduğunu söyledim; ihanet etmesi için askeri belgeleri çalması ya da devlet sırlarını yabancı güçlerden birine satması gerekirdi; onun bütün yaptığı, salon dedikodularını bir dosta iletmekti.

- Peki size ilettiğim bilgileri ne yaptınız? diye sordu von E...; onu hiç böyle saldırgan görmemiştim.

- Bu bilgileri, ihtiyat kaydıyla, dostlarıma ilettim.

- Dostlarınız! Yabancı ajanlar, demek istiyorsunuz.

Ona, Alman Komünist Partisi'nin, Naziler ya da Katolik Merkez Partisi'nin üyeleri kadar Alman olan, Alman işçi sınıfının partisi olduğunu söyledim.

- Hayır, dedi von E..., sert bir ses tonuyla, herkes onların Rusya'nın maşası olduğunu biliyor.

Ona neler olmuş böyle, diye sordum kendi kendime. Geçirdiği gecenin ardından Nazi mi olup çıkmıştı yoksa? Ama politik eğilimlerinin değişmediği açıktı. Yalnızca, sosyalist ya da Marksist olmakla, bir dış güce bilgi sızdırmanın ilgisi olmadığını görmeye başlamıştı. Teknik açıdan, kuşkusuz, ispiyoncu olmadığımız doğruydu, bunu kabul ediyordu, ama gel gör ki terbiyesizce ve kötü niyetli davranmıştık. Her şeyi olduğu gibi itiraf etmezse yaşamasının bir anlamı kalmayacaktı. Zaten bütün gece oturup, itiraflarını yazmıştı. Yine de benim onayımı almadan bunları açığa çıkarmayacaktı.

Böylece, yazı masamın üzerine, el yazısı ile yazılmış uzun

bir mektup koydu. Firmanın müdürüne hitaben yazılmış, sekiz sayfalık bir mektup. Yazdıklarını okumamı istedi.

İlk satırları okudum: "Aşağıda imzası bulunan bendeniz, yazılanları bilgilerinize sunmayı kendime bir borç bilirim." vb.; devamını okuyacak halde olmadığımı hissettim. Yazı masamın karşısında ayakta dikilen –oturmayı reddetmişti– çocuk, kül gibi solmuş tıraşsız suratıyla, kan çanağına dönmüş gözleriyle kendini kaybetmiş gibiydi. Amacına ulaşmak için elinden geleni yapan bu yeni yetmenin, durumu bilinçsizce abarttığı çok açıktı; ama çok az insan aklı başında nedenlerle intihar eder ve eğer o, tanıdığım gibi biriyse, o noktaya doğru gitme olasılığı çok fazlaydı.

Durum bana hem komik, hem de içler acısı görünüyordu. Komik, çünkü genç von E..., kendini çok önemli biri sanıyor ve işlediği "suç"u çok fazla abartıyordu; politikada amatörlük sınırını geçemediğimize iyice inanmıştım artık. Yine de, ne onunla tartışacak ne de geleceğimin bağlı olduğu bu mektubu okuyacak haldeydim. Daha sonra Edgar'a olup bitenleri bildirdiğimde, neden mektubun gerisini okumadığımı bir türlü açıklayamadım. Kuşkusuz Aparat bu nedenle beni işe yaramaz adamın biri olarak değerlendirdi. Bugün, kuşkusuz açıklaması kolay geliyor; diyalektik söz cambazlıklarıyla yumuşatmaya çabaladığım eylemlerin olduğu gibi kâğıda dökülmesini görmeye dayanamamıştım. Öte yandan genç von E...'nin dünyayı düzeltme sevdasında bir eşek olduğuna iyice inanmıştım; ama bu çocuğa karşı içimde bir suçluluk da duyuyordum; onu daha şimdiden aynanın önünde görkemli bir biçimde kafasına bir kurşun sıkarken görür gibiydim. Hemen mektubu cebine koydum, onu istediği yere iletebileceğini ve cehennemin dibine gitmesini söyledim. "Bundan, beni onayladığınız anlamını çıkarabilir miyim?" diye sordu.

Öylesine şaşırmış ve öylesine çabuk mutlu olmuştu ki, bir saniye içinde gerçekten bir geri zekâlı gibi davrandığımı düşündüm; onu ikilemden kurtarmak için birazcık diyalektik yetip de artacaktı belki. Ama bıkmıştım artık. Genç von E..., geri dönüp gösterişli bir biçimde elimi sıktı. Sonra, daha aydınlık bir yüzle izin istedi.

Bu olay, Ullsteinlerdeki kariyerimin sonu oldu, yedi yıllık kıtlık döneminin de başlangıcı.

Olay, aynı şekilde, Aparat'la bağlantılarımın kesilmesine de neden oldu. İşimi kaybedince, böyle bir etkinlikte bütün yeteneksizliğimi kanıtlamış olduğumdan, onların da işine yaramaz hale gelmiştim; böyle olunca da ayağımı kaydırdılar. Bir daha ne Edgar'ı gördüm ne de Paula'yı. Daha sonra, Paula'nın Naziler tarafından Ravensbrück'te öldürüldüğünü duydum; Edgar'a gelince, onun gerçek kimliğini hiç öğrenemedim.

Ullsteinlerin bana yol verme biçimleri, aşırı kuralcılığın ya da burjuva ikiyüzlülüğünün bir örneği sayılabilir; bu bir bakış açısı. Von E..., sekiz sayfalık mektubunu yerine ulaştırmak için benden ayrıldıktan sonra, her an, müdür Müller'in beni çağırmasını bekliyordum. Savunmamı hazırlamıştım bile. Evet, çocuktan, kulağına gelen tüm politik söylentileri bana iletmesini istemiştim; evet, yeri geldikçe Komünist Partisi'ndeki dostlara bunlardan söz ediyordum; bunda ne kötülük vardı ki? Dostlar arasında politika konuşulmaz mıydı, bilgi alışverişi yapılmaz mıydı? Benim politik eğilimlerime gelince, işime yansıtmadığım sürece, bu görüşlerim firmayı ilgilendirmezdi vb.; Edgar'ın, izlememi salık verdiği yol böyleydi. Öylesine tutarlı bir yoldu ki, von E... ile yaşadıklarımın ilk şoku geçtikten sonra, duyulan haklı öfkeden arınmış, benim bir cadı avının masum kurbanı olduğuma inanmış açıklamayı sabırsızlıkla beklemekteydim. Deniz altının belirsizliğinde gövdeleri ve gölgeleri ayırt etmek zordur.

Bu arada günler olaysız bir biçimde geçip gidiyordu. Von E...'yle yaşadığım sahneden sekiz on gün sonra, bir sabah, masamın üzerinde firmanın bir mektubunu buldum. Çok kibar bir üslupla, ekonomik kriz yüzünden personel sayısında zorunlu azaltmaya gidileceğinden vb., benim sürekli hizmetlerimden yoksun olmak zorunda kaldıkları söyleniyordu mektupta. Ullstein basmında, asgari aylık güvenceyle, satır sayısına göre para almam koşuluyla yazmaya devam etmem ya da beş yıllık kontratımdaki geri kalan süre için toplu bir tazminatı kabul etmem benim kararıma bırakılmıştı. Von E...'ye, Komünist Partisi ya da çevirdiğim dalavereye ilişkin tek sözcük yoktu. Ullsteinler, belli ki, olası bir skandaldan kaçınmak istiyorlardı. Parti'nin görüşü de böyleydi. Edgar, tazminatı kabul etmemi ve daha ileri gitmememi emretti. Bu, onunla son görüşmemiz oldu, onu yaşamım boyunca bir daha hiç görmedim.

DÖRT

Mevkimi kaybederek sonunda burjuva dünyasıyla bütün bağlarımdan kurtulmuştum. Ullsteinlerin bana ödedikleri tazminatı aileme gönderdim; bu para, iki üç yıl boyunca gereksinimlerini karşılamaya yetecekti; yani Devrim zafer kazanıncaya kadar... Bu durumda, tamamen özgürdüm artık. Yine de yeri ve zamanı gelince, Parti'nin bana göç izni vermesi halinde Rusya'ya gidiş paramı bir kenara ayırdım. Neu Westend'in pahalı mahallesindeki dairemden vazgeçtim, Bonner Platz'daki dayalı döşeli bir eve yerleştim. Daha çok, parasız sanatçılarla devrimcilerin oturduğu, Kızıl Blok denilen bir yer... Orada geçirdiğim üç ay, Parti'nin militanı olarak yaşadığım yedi yılın en mutlu dönemi oldu.

Artık Aparat'la ilgim kalmadığına göre, tam bir Parti üyesi gibi yaşayacağım bir hücreye katılmama da engel kalmamıştı. Aslında, Ullsteinler beni kovmadan bir süre önce Edgar, benim Ivan Steinberg takma adıyla Kızıl Blok'un hücresine gir-

meme izin vermişti. Paula'ya dikte ettirdiğim o bitmez tükenmez raporlara karşılık bir tür ödüldü bu. O sıralarda hâlâ Neu Westend'de, Bonner Platz'a kilometrelerce uzakta oturmaktaydım. Ama öyle görünüyordu ki, artık bu yeni durumda pek şansım yoktu; Kızıl Blok hücresine kaydolursam Ivan Steinberg yoldaşın kimliği hemen ortaya çıkardı. Şu işinin ehli Aparat'ın su götürmez yanlışlarından biri de buydu işte; Kızıl Blok, sanatçı ve yazar takımından oluştuğuna göre, hücreye kısa ve özlü sözlerle "yeni üye" yoldaş Ivan olarak tanıtıldığım gün, neredeyse yarım düzine tanıdık gülümsemeyle karşılanmış olacaktım.

Ullsteinlerden ayrılınca, Parti üyesi olduğumu gizlemem için bir nedenim kalmamıştı. Kızıl Blok'ta tüm bedenim ve ruhumla hücrenin kardeşçe yaşamına atıldım. Hücre, yirmi kadar üyeyi bir çatı altına getiriyor, üyeler düzenli olarak haftada bir ya da iki kez toplanıyorlardı. Parti'nin bütün öteki hücreleri gibi, bir "üçgen" tarafından yönetiliyordu; Pol. Leiter (siyasi lider), Org. Leiter (idari lider) ve Agit. Prop. (ajitasyon ve propaganda sorumlusu). Siyasi liderimiz, Alfred Kontorowiez'di; bugün, Berlin'de Sovyetler tarafından desteklenen bir edebiyat gazetesinin başyazarı. Yaklaşık otuz yaşlarında, uzun boylu, zayıf, yan bakışlı bir adamdı. Eleştirmen ve amatör bir deneme yazarıydı. Çağımızın Romanı'nı yazmaya niyetlenmişti, ama kitap hiç çıkmadı. Ama o, olağanüstü samimi bir arkadaş, sadık bir dosttu; hem ağırbaşlı hem de nüktedan biriydi; moral gücünü hiç yitirmezdi. Paris'teki sürgün yıllarımızda yıllarca dostluğumuzu sürdürdük; Parti'yle bozuştuğum zaman ise bana sırtını dönmeyen tek kişi o oldu. Şimdi Sovyetlerin ileri gelen edebiyatçıları arasında. Temiz yürekliliği ve ince ruhu onu sonsuza dek karşı-devrimci biçimciliğin tuzaklarından, burjuva kozmopolitliğinden, Yeni Kantçılığın haydutluğundan, uzun sözün kısası, liberal sapkınlıktan korumaya yeterse tabii.

İdari liderimiz Max Schröder'di. O da on dokuz yaşındayken, yani on beş yıl kadar önce yazdığı birçok seçkin şiirin kendisine sağladığı üne sığınarak yaşayan bir edebiyatçıydı. Ama o da yürekli bir insandı; edebiyatta, aşkta, parasal konularda ve başkaca alanlarda uğradığı başarısızlıkları Parti'ye bağlılığı ile dengelediğini gören Münihli derbederler çevresinde sevilen biriydi. Hücreye kaydolmamdan kısa süre sonra, ajitasyon ve propaganda sorumlusu olma görevi bana düştü. O sıralarda yayımladığım bazı yergi yazıları benim gözümde hâlâ büyük öncülerin üslubunu yansıtmakta. Hücremizin öteki üyeleri arasında Sex Pol.'ün (Cinsel Politika Enstitüsü) kurucusu ve müdürü Dr. Wilhelm Reich'i anımsıyorum. Malinovski'nin öğretisini benimseyen, Freud'çu bir Marksistti; proletaryaya cinsel açlığıyla sınıf bilincinde ket vurulduğunu, sadece cinsel gerginliğinden mutlak bir kurtuluşun ona potansiyel olarak varolan devrimciliğini ve tarihsel işlevini hayata geçirme olanağı sağlayabileceğini açıkladığı, *Bedensel Boşalmanın İşlevi* başlıklı bir kitap yayımlamıştı kısa süre önce. Önceden besbelli, topluluk daha az kaçıktı. Hitler'in zaferinden sonra Reich, Nazi anlayışı üzerine, Parti'nin yasakladığı, parlak bir psikolojik inceleme yayımladı; komünizmle ipleri kopardı ve şimdi, Birleşik Devletler'de bir bilimsel araştırma enstitüsünün müdürlüğünü yapmakta. Ayrıca "Fare Kapanı" adındaki bir öncü tiyatroda çalışan iki oyuncumuz, entelektüel olma hevesinde birçok kızımız, bir sigortacımız, karargâhta bir meyve satıcısının oğlu olan Ernst'imiz ve birçok işçimiz vardı.

Hücrenin etkinliklerinin yarısı yasal, yarısı yasadışıydı. Bütün toplantılarımız ya Parti'nin alanına giren genel karargâhın eğitimi üzerine siyasi lider tarafından verilen bir konferansla ya da bizzat genel karargâhın bir "eğitmeni" tarafından verilen bir konferansla başlardı. Bu konferans, farklı güncel sorunlarda izlenecek politik çizgiyi saptamayı konu alırdı. 1932'nin

o kararlı ilkbaharı ve yazı, ülkeyi deprem gibi art arda sarsan seçimlere sahne oldu: başkanlık seçimleri, Reichstag'ta iki seçim, Prusya Diete seçimleri. Düşünsenize, iç savaşın eşiğine gelmiş bir ülkede, sekiz ayda, ortalığı kasıp kavuran dört seçim kampanyası... Kapı kapı dolaşıp tartışıyor, Parti'nin yazılı kaynaklarını ve kendi bölgemizin broşürlerini dağıtarak kampanyaya katılıyorduk. En zoru da tartışmaydı; genellikle, insanların evlerinde ayaklarını uzatıp oturmak istedikleri pazar sabahları oluyordu bu tartışmalar. Kapının zilini çalıyor, ayağımızı yarı aralanmış kapıya dayıyor, broşürlerimizi almalarını, sonra da ayak üstü güzel bir politik söyleşi yapmayı öneriyorduk. Sonuç olarak, dünya çapındaki Devrim'i, elektrik süpürgesi satıcısıymışız gibi pazarlıyorduk. Genellikle, pek dostça olmayan, ama pek saldırgan da olmayan tepkiler alıyorduk. Kapının suratıma çarpıldığı çok oldu, ama hiç dayak yemedim. Herkesçe bilinen Nazilerin kapılarını çalmaktan kaçındığımız da bir gerçek. Semtteki, hepimizi de çok iyi tanıyan Nazilerin kimliklerini rakip hücre ve Blockwart gizli örgüt ağlarımız sayesinde belirliyorduk. Köylerde ve kentlerde Almanya, bütünüyle bu karışık düğümlü iki ağın içine çekilmiş durumdaydı. Moskova hiç durmadan sarsarak ağlarımızı birbirine dolandırmasa ve onları ellerimizden çekiştirip almasaydı, bu ağları elimizde tutma şansımız çok yüksek olacaktı; ben hep buna inandım.

Biz kaybettik, çünkü hiç de düşündüğümüz gibi balıkçı değildik; olsa olsa oltaya takılan yemlerdik biz. Bunun ayrımında değildik, çünkü bizler kendi kendimize verdiğimiz sözlerin ve en kutsal inançlarımızın ifadesi olarak, tepeden gelen emir ne olursa olsun, emirlere uymayı öğrenmiştik. Başkanlık seçimlerinde, Sosyalistlerle birlikte ortak bir adayın lehine oy vermeyi reddettik. Sosyalistler Hitler'e karşı "ehven-i şer" olarak niteledikleri Hinderburg'u destekledikleri zaman bizler, en ufak

bir kazanma şansı olmayan –ama Hitler'i iktidara taşımak için yeterince proleteri harcayabilecek yapıdaki birini– Thaelmann'ı önerdik. Eğitmeniniz bize "ehven-i şer" diye bir şey olmadığını kanıtlamaya yönelik bir konferans verdi; burada felsefi, stratejik ve taktik açıdan bir yanılsama, Troçkist, bölücü ve karşı-devrimci bir anlayış yattığı söylendi bize. Ayrıca bu uğursuz terimi en ufak şekilde ima edenleri aşağılıyorduk; dahası bu sözcükte her zaman şeytanın parmağı olduğuna inanmıştık. Bacağının birini kurtarmaktansa, iki bacağını da kaybetmenin daha iyi olduğunu, gerçek devrimci politikanın topal Cumhuriyetin koltuk değneklerine bir tekme savurmaktan ibaret olduğunu nasıl görmezden gelirdik? İnanç, gerçekten şaşırtıcı bir şey; insanları yalnızca dağları yerinden oynatmaya değil, yarış atı yerine ringa balığı koşturmaya da yetenekli kılıyor.

Bu yalnızca düşüncelerimize değil, "yeniden koşullandırıldığımız" sözcük dağarcığımıza da yansımıştı. "Ehven-i şer" ve "istem dışı" gibi sözcükler yasaklanmıştı; "istem dışı" demek de yasaktı, çünkü devrimci sınıf bilincinin 'istem dışı' açığa vurulması, Troçki'nin 'sürekli devrim' teorisinde yer alıyordu. Buna karşılık bizim tam olarak bize ait olan sözcüklerimiz ve cümle yapılarımız vardı. Yalnızca "emekçi kitleler" gibi komünistlere özgü deyişlerden söz etmiyorum, "somut" ya da "yobaz" gibi çok özgün sözcüklerdi bunlar. "Yoldaş, soruyu daha 'somut' bir şekilde sorman gerek!", "Solcu yobazlar gibi tutum takınıyorsun yoldaş!"; dahası, "erostratik" gibi anlamı saklı sözcükler kullanıyorduk. Kitaplarından birinde Lenin, Erostrate olmuştu; hani, zaferi kazanmanın başka yolunu bulamayınca bir tapınağı yakan şu Yunanlı. İşte bu yüzden, karşı-devrimci sabotajcıların akıl almaz erostratik cinayetlerinden, ikinci beş yıllık planı dört yılda gerçekleştirme uğruna proletarya partisinin emekçi kitlelerinin yiğitçe çabalarından sık sık söz edildiği duyulmaktaydı.

Sözcük dağarcıklarına ve en çok kullandıkları beylik sözlere bakarak insanlar, Troçkist, reformist, Brandlerci, Blanquici vb. olarak sınıflandırılıyorlardı. Dahası, komünistler, kullandıkları sözcüklerle yakayı ele veriyorlardı, önce polise, sonra da Gestapo'ya enseleniyorlardı. Gestapo'nun neredeyse rastlantı eseri yakaladığı bir genç kız tanıyordum; aleyhinde hiçbir kanıt olmadığı halde, "somut" sözcüğünü kullanarak kendini ele vermişti. Gestapo'nun komiseri, adamlarının onu yanlışlıkla yakaladığına neredeyse inanıp buna üzülmüşken, kız o uğursuz sözcüğü ikinci kez kaçırmış ağzından. Komiser kulaklarını dikmiş, "Bu sözcüğü hangi cehennemde buldunuz?" demiş. O ana kadar durumu idare eden kız neye uğradığını şaşırmış ve kurtulma umutları suya düşmüş.

Edebiyat, sanat ve müzik zevklerimizde de yeniden şartlandırılmıştık. Lenin sağda solda, Balzac'ın kendisine Fransa hakkında bir kütüphane dolusu tarih kitabından daha çok şey öğrettiğini söylemişti. Böylece geçmişteki öteki roman yazarları "mensubu oldukları toplumun çökmekte olan değerlerini" yansıtmaktan öte bir şey yapmazlarken Balzac, gelmiş geçmiş zamanların en büyük yazarı olmuştu. Sanat cephesinden bakıldığında, o dönemin temel ilkesi, Devrimci Dinamizmdi. Fabrika bacasız ya da traktörsüz bir tablo, inançtan döneklik demekti. Ama en azından o dönemde "dinamizm" terimi kübist, ekspresyonist ve başkaca denemelik akımlarda kendini saydırmaktaydı. Birkaç yıl sonra Devrimci Dinamizm, yerini toplumcu gerçekçiliğe bıraktı; böylece her yenicilik, "burjuva biçimciliği"nin ve "kapitalist çöküşün iğrenç kokuşmuşluğu"nun ifadesi olarak kınandı. Müzikte ve tiyatroda koro, kolektif anlayışı nedeniyle, estetik ifadenin en gelişmiş biçimi ve burjuva bireyciliğinin düşmanı sayıldı. Sahnedeki özel kişilikleri tamamen ortadan kaldırmak olanaksız olduğundan, onları biçemlemek, genelleştirmek, kişiliksiz hale getirmek gerekiyordu (Meyerhold,

Piscator, Brecht, Auden, Isherwood, Spender). Psikoloji iyice basite indirgendi; salt iki duygusal dürtü olduğu kabul ediliyordu; sınıfsal dayanışma ve cinsel doyumsuzluk dürtüsü. Geri kalanı, "burjuva metafiziği"nden öte bir şey değildi; tutku ya da iktidar hırsı söz konusuysa, "kapitalizmin rekabete dayalı ekonomisinin marifeti" sayılıyordu bu.

"Cinsel dürtü"ye gelince, resmen kabul görmüş olsa da, bizi yeterince şaşkınlığa düşürüyordu. Tekeşlilik ve bizzat aile, ekonomik sistemin meyveleriydi; bireyciliğe, ikiyüzlülüğe, sınıf savaşına karşı duyarsızlığa yol açıyorlar ve durum böyle olunca da hüsrana uğruyorlardı; burjuva evliliği, toplum tarafından onaylanmış bir fuhuş biçimiydi. Ama yedi mahalle bir aradalık da az karşı devrimci değildi. Hem Rusya'da hem de Rusya dışında epeyce yaygınlaşmıştı. Ta ki Lenin, 'Bir Bardak Su' teorisine karşı (yani, cinsel ilişkinin bir bardak suyla susuzluğunu gidermekten daha önemli bir şey olmadığını savunan teze karşı) o ünlü bildirimini yapıncaya dek. Böylece burjuva ahlakının yanı sıra, her önüne gelenle cinsel birliktelik de reddedilmiş oluyordu; cinsel dürtü ile ilgili tek doğru tutum, proletaryanın ahlakına uygun olandı. Bu da evlenmeyi, eşine sadık kalmayı, proleter sınıftan bebeler doğurmayı gerektiriyordu. Peki burjuva ahlakı ile proleter ahlakın farkı neydi bu durumda? Bu soru, yoldaş, senin diyalektik değil, hâlâ mekanikçi yöntemle düşündüğünü kanıtlıyor. Bir polisin elindeki silahla, devrimci işçi sınıfına mensup birinin elindeki silahın ne farkı vardır? Bir polisin elindeki silahla, devrimci işçi sınıfına mensup birinin elindeki silahın farkı şudur: İlk olarak polis, yönetici sınıfların bir uşağıdır ve silahını bir baskı aracı olarak kullanır, oysa aynı silah, devrimci işçi sınıfına mensup birinin elinde, ezilmiş kitleleri özgürlüğüne kavuşturmak için bir araçtır. Burjuvanın "sözde ahlakı" ve proletarya ahlakı için söyleyeceklerimiz de aynı kapıya çıkıyor. Kapitalist toplumda bur-

juva kokuşınuşluğunun bir görüntüsü olan evlilik kurumu, proletaryanın sağlıklı toplumunda diyalektik olarak biçim değiştirmektedir. Anladın mı yoldaş, yoksa yanıtımı daha somut sözcüklerle yinelememi ister misin?

Ustasının Joseph Cugaşvili olduğu kabul edilmiş bir üslupla, tekrarlardan yararlanmak, din dersi anlatır gibi anlatmak, beylik sözler ve basmakalıp sıfatlar kullanmak, anlatımda kolaylık olsun diye davranış ve olayları alay amacıyla tırmak içine almak (Troçki'nin "devrimci" geçmişi, "liberal" basının "insancıl" melemeleri vb.) yüzünden, konunun tekdüzeliği de işin içine girince, onca önemli özellik, insanın uykusunu getiren bir etki yaratıyordu. Bu diyalektik mırıltıdan iki saat sonra kız mıyız, oğlan mıyız şaşırıyor, eğer tersine varsayım tırmak içine alınmışsa, her ikisine de inanmaya hazır oluyorduk. Aynı içtenlikle şunlara inanmayı da öğreniyorduk: Sosyalistler (a) 1 numaralı düşmandılar, (b) doğal müttefiktiler; sosyalist ve kapitalist ülkeler (a) barış içinde yan yana yaşayabilirlerdi, (b) bu olanaksızdı. Engels, bir tek ülkede sosyalizmin olanaksız olduğunu yazdığı zaman, tam tamına tersini söylemek istemişti. Ayrıca, zincirleme tümdengelim yöntemiyle her kim bizimle uyuşmazlık içinde olduğunu açıklarsa, onun faşizmin bir ajanı olduğunu kanıtlamayı da öğreniyorduk; çünkü (a) uyuşmazlığı ile Parti'nin birliğini tehlikeye sokuyordu, (b) Parti'nin birliğini tehlikeye sokarak faşist bir zaferin şansını yükseltiyordu, (c) faşist bir zaferin şansını yükselterek, öznel olarak Dachau'da tırmaklarını söktürme kazasına uğrasa bile, nesnel olarak, faşizmin bir ajanı gibi tutum alıyordu. Genel olarak "ajan", "demokrasi", "özgürlük" vb. sözcükler, bir Parti üyesi ve insanların çoğunluğu için aynı anlamlara gelmiyordu; dahası bunların "komünist anlamları" bile, Parti'nin çizgisinin her kıvrımında değiştiği için, polemik yöntemlerimiz, arazideki kemerlerin yer değiştirdiği, topların da canlı kirpiler olduğu *Alice Harikalar*

Ülkesinde'nin "kroke"(*) oyununa çok benziyordu. Aradaki fark, bir oyuncu iyi vuruş yapamadığı ve Kupa Kızı "boynunu vurun!" diye bağırdığı zaman, emir yerine getiriliyordu. Hayatta kalmak için, bu tür kroke oyununda hepimizin ustalaşması gerekiyordu.

O dönemde Parti yaşamının kendine özgü bir niteliği de "prolo tapınması" ve entelektüellerin aşağılanmasıydı. Burada, tüm komünist entelektüellerin orta sınıftan çıkmış olduğu çatışması ve saplantısı vardı. Hareketin içinde hoşgörüyle karşılanıyorduk ama her türlü hakka sahip değildik. Gece gündüz buna inandırılıyorduk. Bize hoşgörülü davranmak gerekiyordu, çünkü bunu Lenin söylemişti; çünkü Rusya ne devrimcilik öncesi beyin takımının doktorlarından, mühendislerinden ve bilim adamlarından ne de nefretle karşılanan yabancı uzmanlarından yoksun kalabilirdi. Ne var ki, Üçüncü Reich'in, başladıkları işin sonunu getiremeden, yanlışlıkla gaz odalarına götürülmelerini engellemek için hayatta kalmalarına ve özel kol şeritleri takarak diğerlerinden ayrılmalarına izin verdiği işe yarar Yahudi takımından daha fazla güven duyulmaya ve saygı görmeye hakkımız yoktu. Parti'nin "Ariler"i proleterlerdi; Parti'ye adaylığını koyan ya da düzenli olarak altı ayda bir yapılan tasfiye işlemleri sırasında sanık sandalyesine oturan kişi için ana babasının, büyükanne ve büyükbabasının sosyal kökeni, Naziler için Ari köken ne kadar önemliyse o kadar önemli olurdu. En ideal proleterler, Rus fabrika işçileriydi; bu işçilerin arasında kalburüstü olanlar Leningrad Poutilov fabrikalarının ve Bakü petrol tarlalarının işçileriydi. Okuduğumuz ve yazdığımız tüm kitaplarda, ideal "Prolo"nun hep geniş omuzları, temiz bir yüzü, dobra bir ifadesi olurdu; kusursuz bir sınıf bilincine sahip olur, cinsel dürtülerini bastırmasını iyi bilirdi; güçlü ve sessiz,

---

(*) Tahta yuvarlakları tokmakla sürerek oynanılan bir İngiliz oyunu. [Ç.N]

candan ama gerektiğinde acımasızdı; kocaman ayakları, nasırlı elleri olur, bas bariton sesiyle devrimci marşlar söylerdi. Komünist olmayan proleterler, gerçek proleter değildi, gerek lümpen proletaryaya, gerekse işçilerin aristokrasisine mensuptu onlar. Bir 'kahraman ana örnek' olmadan, hiçbir harekâtın varlığından söz edilemezdi; Poutilov fabrikalarının yoldaş Ivan Ivanovitch'i, bizim Buffalo Bill'imizdi.

Bir entelektüel asla gerçek bir proleter olamazdı, ama görevi, olanaklar elverdiğince öyle olmaya yaklaşmaktı. Bazıları kravat takmayı reddederek, düşük yakalı, uzun kollu kazaklar giyerek ve kirli tırnaklarıyla bunu başarmayı denerlerdi. Ama böylesi ikiyüzlü bir züppelik, resmen destek görmezdi. Doğru yöntem, sokaktaki çöpçünün ufkunu aşan hiçbir şey söylememek, yazmamak, özellikle de asla hiçbir şey düşünmemekti. Bizler, Djougashvli'ye özgü enternasyonal dilini oluşturan basmakalıp cümleleri, diyalektik kalıpları ve Marksist alıntıları asgariye indirmeye özen gösteriyor, tehlikedeki bir geminin yolcularıymışız gibi entelektüel yükümüzden kurtuluyorduk. Burjuva eğitiminin pis ayrıcalığından yararlanmış olduğumuz ve bir sorunu birden fazla açıdan kavrayabildiğimiz için de durmadan kendi kendimizi suçluyorduk. Hedefimiz sabit fikirli olmak ve düşüncede yalınlıktı. Böylece kendi kendimizi entelektüel açıdan iğdiş etmeyi hayata geçirmemizin karşılığında, bize ne kadar uzak olursa olsun, Ivan Ivanovitch'e birazcık benzediğimize şükrediyorduk.

BEŞ

Ama ben yine hücreme döneyim. Söylediğim gibi toplantılar, Parti'nin çizgisini belirleyen bir, bazen de iki konferansla açılırdı. Daha sonra tartışmaya geçilirdi, ama kendine özgü bir tartışmaydı bu. Komünist disiplinin temel kuralı, belirli bir sorun hakkında Parti'nin çizgisi bir kez saptanmışsa, bu karara karşı her eleştirinin sapmacı bir sabotaj oluşturduğudur. Düşünce planında, karardan önce tartışmaya izin verilir. Ama bütün kararlar tepeden indiği için, militanların en ufak fikri alınmaz, bunlar politik çizgiyi ne etkileyebilirler ne de görüşlerini dile getirebilirler; aynı zamanda yönetim, kitlelerin zihniyetini tahmin etmek için her türlü araçtan yoksundur. Alman Partisi'nin sloganlarından biri de şuydu: "Birlik bir tartışma yeri değildir." Bir başka slogan da şöyle: "Bir komünistin bulunması gereken yer, daima birliğin olduğu yerdir."

Böylece tartışmalarımız, kusursuz bir görüş birliğinde olduğumuzu yansıtırdı. Hücrenin üyeleri birbiri ardına kalkarlar,

konferansçının saptadığı ana konu hakkında Cugaşvili'nin üslubuyla, onaylayıcı çeşitlemelerini ezbere sıralarlardı. Ancak kuşkusuz, "ezbere sıralarlardı" dememeliydik burada. Yalnızca belirlenmiş çizgiyi haklı göstermek için değil, bize dayatılan görüşü öteden beri desteklediğimizi kanıtlamamıza yarayacak düşüncelerin eski izlerini bulmak için de kafa patlatırdık. Eğitmenimizden Prusya Diete seçimleri hakkında Parti'nin büyük sloganının, yedi milyon Alman işsizine ve kahverengi gömleklilerin oluşturduğu tehlikelere değil de, "Japon korsanlarının saldırılarına karşı Çin proletaryasının savunmasına" yönelik olduğunu öğrendiğimde belki şaşırmışımdır. Ama şaşırdıysam bile bunu hiç anımsamıyorum. Tam tersine, Şanghai'daki olayların Alman işçi sınıfı için neden Berlin'deki olaylardan daha çok önem taşıdığını ortaya koyan anlamlı, anlaşılması kolay bir broşür yazmış olduğumu çok iyi anımsıyorum.

Hücrenin proleter üyeleri politik dersler sırasında genel olarak uyuklarlardı; onlarla duygu ve düşünce birliği içinde olmalarının nedenlerini anlatan entelektüelleri açıktan açığa bir güvensizlikle dinlerlerdi; sonra derin bir sessizlik içinde, içlerinden biri kalkar, bile bile beceriksiz bir şekilde, sanki vuruşmaya çağırıyormuş gibi bir tavırla, eğitmenin söylevindeki temel sloganları, sözcükleri değiştirme zahmetine bile katlanmadan tekrarlardı. Söyledikleri sofuca dinlenir, kendisini onaylayan fısıltılar arasında yerine otururdu; sonra eğitmen konuyu toparlarken, söz alanların arasında yoldaş X...'in sorunu en iyi, en somut ifadelerle dile getirdiğini ileri sürerdi.

Daha önce de söylediğim gibi 1932 Yazı, bir geçiş dönemiydi; Parti yasadışılığa hazırlanıyor, kadrolarını yeniden bir araya topluyordu. Yasadışı olmamız an meselesiydi, bu olasılığa karşı, herkes hazır olmalıydı. Yasadışı olmaya sürüklendiğimiz andan başlayarak, Parti'nin tüm hücreleri çalışmasını dur-

duracak, yerini, ulus çapında yeni bir yapılanmaya bırakacaktı (beş kişilik hücreler). On ila otuz yoldaşı bir araya toplayan hücreler, yasadışı bir etkinlik için çok önemli birimlerdi ve muhbirlere sayısız bilgi iletirlerdi. Kadroların "beş kişilik hücreler"e bölünmesi ademi merkeziyetçi bir yönetim ve risklerin de buna uygun olarak en aza indirgenmesi anlamına geliyordu. Diğer dört kişinin kimliğini ve adreslerini yalnızca hücre lideri bilmek durumundaydı ve Parti'nin hiyerarşisi içinde üst mercilerle yalnız hücre lideri bağlantı kurardı. Eğer tutuklanacak olursa, hücresindeki dört kişiden ve irtibat ajanından başkasını ele veremezdi. Böylece hücre faaliyetine devam ettiği sırada, hücrelerden hiç kimse diğerlerinin yapısını tanımaz düşüncesiyle, her üye bir "beş kişilik hücre"ye gizlice atanmış oldu. Aslında hepimiz de Blok'ta oturduğumuz için, şu ya da bu evde toplanan hücrenin yapısını hepimiz biliyorduk; Goering'in, Komünist Partisi'ne öldürücü darbeyi indirdiği, Reichstag yangınının olduğu o gece, bu güzel yapı iskelesi de Reich'le birlikte çökmek zorunda kalacaktı. Liderlerimizin ortaklaşa entrika çevirme dehasına hayran kalmıştık; başkaldırı teknikleri ve iç savaş hakkında kitaplar dolusu bilgi edinmiş olmamıza karşın, hepimizin eleştiri yeteneği öylesine körelmişti ki, bu projenin kapsadığı ürkütücü gerçekleri hiçbirimiz hesaba katmadık. Eğer liderlerimiz özerk kılınmış küçük hücreler halinde, uzun vadede yasadışı faaliyet göstermeye yeltenmişlerse, demek ki Nazizmin zaferini kaçınılmaz kabul ediyorlardı. Kadroların küçük birimlere dağıtılması, küçük kapsamlı tek tük eylemlere hazırlanan Hitler tarafından iktidarın ele geçirilmesine Parti'nin açıktan açığa hiçbir silahlı direniş göstermeyeceği anlamına geliyordu.

Ama biz, militanlar, bunların hiçbirini bilmiyorduk. 1932'nin o bitmez tükenmez yaz mevsimi boyunca, Nazilere karşı ah-

şılagelmiş küçük çaplı mücadelelerimizi sürdürdük. Berlin'de bir ya da iki ölünün olmadığı hiçbir gün geçmiyordu. Başlıca çatışma alanları Bierstuben işçi mahallelerinin dumana boğulmuş kahveleriydi. Oraları Nazilerle toplantı yeri olarak paylaşıyorduk. Kahvesini şaşırmak demek, düşman saflarında serüven aramak demekti. Arada bir Naziler bizim 'Verkehrslokale'lere Chicago'nun en eski geleneğini izleyerek, bir baskın düzenlerlerdi. Bir S.A. çetesi otomobille kahvenin önünden yavaşça geçer, camekâna kurşun yağdırır, son gaz kaçardı. Bizde altında arabası olanlar Nazilerdekinden çok daha azdı, bu durumda ya çalıntı otolarla ya da yandaşlardan ödünç aldığımız otolarla misilleme yapmak zorunda kalırdık. Yandaşlar, Kızıl Özgür Savaşçılar Birliği, R.F.B.'nin üyeleriydi, kendilerini bu görevle yükümlü sayarlardı. Benim arabam, bazen daha önce hiç karşılaşmadığım yoldaşlar tarafından ödünç alınır, birkaç saat sonra da hiçbir açıklama yapılmadan bana geri getirilirdi. Arabam, bu tür görevlere hiç de uygun olmayan, 509 model, üstü açık, kırmızı bir Fiat'tı; ama bizim hücrede arabası olan tek kişi bendim. Bana burjuva geçmişimden tek yadigârdı ve işte şimdi, proletarya devrimine, iletim aracı olarak iş görüyordu. Zamanımın yarısını şoförlük yaparak, propaganda broşürlerini taşıyarak, bize plakası bildirilmiş Nazi otomobillerinin önünden kaçarak ya da koruma görevlisi olarak geçiriyordum. Bir keresinde bir baskı makinesinin tam takım malzemesini gardan alıp, bir sokak satıcısının mahzenine kadar taşımak zorunda kalmıştım.

Gerilla baskınları için benden arabamı ödünç almaya gelen R.F.B.'li adamlar bazen Berlin'deki ayaktakımından, korkunç görünümlü kişiler olurlardı. Bana telefonla ya da Bölge Genel Karargâhı'nın sözlü bir mesajıyla ulaşırlar, ama asla ikinci kez gelmezlerdi. Kimi zaman daha tehlikesiz işler için emir alır,

şoförlüğü kendim yapardım. Nazi yakasındaki muhbirlerimiz bize eli kulağında bir saldırıyı haber verdiklerinde, geliş gidişleri gözlemek ya da toplantı yerlerimizden birini koruma altına almak için yavaşça Nazi kahvelerinin önünden geçerdik. Bu türden görevler oldukça sevimsiz olurdu; motor çalışır durumda, bütün ışıklar sönük, arabayı kahveye yakın bir yere park ederdik; bir araba yaklaştığı zaman, benim arabadakiler bana kibarca "kendimi korumamı" öğütlerken, revolverlerinin emniyetini açtıkları sırada çıkan 'tık' sesini duyardım. Aslında ben hiç silahlı çatışmada bulunmadım.

Bir defasında, arabamı istemeye gelen R.F.B.'den adamlar, çekip gitmeden önce, benim evimde kılık değiştirdiler. Takma bıyıklar yapıştırıp, gözlük taktılar, siyah ceketler, melon şapkalar giydiler. Giderlerken, penceremden arkalarından baktım; bayramlıklarını giymiş havalarıyla, melon şapkalarıyla, benim küçük kırmızı arabayla bir cenaze törenine gidiyorlardı sanki. Dört saat sonra geri gelip, normal kılıklarına döndüler, tek söz etmeden elimi sıktılar. Bir baskın sırasında arabamın plakası polis tarafından saptanacak olursa, arabamın çalındığını, daha sonra onu ıssız bir sokakta bulduğumu söylemem emredildi bana.

Arada bir, komünistlerin bulunduğu başkaca kilit noktalara olduğu gibi, Nazilerin Kızıl Blok'a da saldırı düzenleyecekleri söylentisi yayılırdı. O zaman bizi alarma geçirirlerdi ve R.F.B.'den adamlar nöbet tutmaya gelirlerdi. Özellikle kritik bir gecede, revolverlerle, muştalarla, coplarla silahlanmış otuza yakın yoldaş, benim ufacık evimde toplanıp sabahladık. Oysa aynı gece, arkadaşım Ernst, bende birkaç gün kalmak üzere Viyana'dan gelmişti. Utangaç tavırlı, cin gibi akıllı, genç bir bilim adamıydı. Evimde sigara dumanı neredeyse bıçakla kesilir hale gelmişti. Her yer oturan, uzanmış yatan adamlarla doluydu; bir yığın cop, tabanca ve bira şişesinin arasında, yatakla-

rın üstünde, yerlerde, lavabonun altında adamlar... Sokakta devriyelik sırası bana geldiğinde, Ernst'i de yanıma alıp çıktım. "Bu eşkıyalığın aslı astarı ne?" diye sordu bana. Ona bunu açıkladım:

- Biliyorum, biliyorum, dedi, ama bütün bunlara ne gerek var?

- Devrim hazırlığı yapıyoruz, dedim neşeyle.

- Buna inanasım gelmiyor, diye karşı çıktı, kuşkusuz, gerçek devrimlere ilişkin pek bir şey bilmiyorum, ama siz, bozguna uğramış bir ordunun nal toplayan dökün tüleri gibi göründünüz gözüme.

Arkadaşım doğru söylüyordu; kendimizi Devrim'in öncüsü sanıyorduk; ama biz, giderek yozlaşan bir işçi hareketinin artçılarından öte bir şey değildik. Birkaç hafta sonra, von Papen, hükümet darbesini yaptı. Bir vekil ve sekiz adam, Prusya Sosyalist Hükümeti'ni düşürmeye yetti. Sekiz milyon üyesiyle Sosyalist Parti kılını kıpırdatmadı. Sosyalist sendikalar, greve gitme kararı bile almadı. Daha bir yıl önce, Prusya'nın aynı hükümetine karşı Nazilerle işbirliği yapmış olan ve durmadan sosyalistlerin, işçi sınıfının 1 numaralı düşmanı olduğunu tekrarlayan biz komünistler, yalnız kaldık; ivedilikle bir grev kararı alınmasını isteyen de yalnız biz olduk. Ama greve çağrımız, ülke çapında hiç yankı uyandırmadı. Boş laflarımız, kitleler için, tıpkı değerden düşmüş bir bozuk para gibi, tüm gerçek anlamını yitirmişti. Böylece Hitler'e karşı verdiğimiz savaşı, daha ona teslim olmadan önce kaybetmiş oluyorduk. Avrupa'nın en güçlü partisi olan Alman Komünist Partisi'nin, 20 Haziran 1932'den itibaren, erkekliğini kaybetmesini yalancı pehlivanlığının altına gizleyen iğdiş edilmiş bir devden farkı olmadığını görmeyen bir tek biz kalmıştık.

Genel grevin başarısızlığa uğramasının ertesi günü Parti ba-

sını, yankı uyandıran bir zafer kazandığını ileri sürdü; Sosyalistlerin tepkisizliğine karşı, bizler ortaya grev sözü atarak, sosyal-faşist liderlerin maskelerini düşürmüş, ihanetlerini iyice ortaya çıkarmıştık.

Birkaç ay sonra olanlar oldu. Hükümete karşı komplo hazırlıkları ve girişimleri için onca yıl boşu boşuna uğraştığımızın kanıtı olarak birkaç saatlik süre yetti de arttı bile. Dev tökezledi ve bir karnaval canavarı gibi olduğu yere yığıldı. Birkaç gün içinde Parti'nin lideri Thaelmann ve yardımcıları, son derecede özenle hazırlanmış sığınaklarında tutuklandılar. Merkez Komite göç etti. Almanya, on yedi yıl sonra bile sona ermemiş olan o uzun geceye girdi.

Hitler iktidara geçip Thaelmann hapsi boylayınca, binlerce yoldaş öldürülüp, binlercesi de toplama kamplarına götürülünce, Komintern sonunda sorumluluklarının farkına varabildi. Parti'nin dış ülke mahkemeleri ve SSCB'deki Guèpèu(*) Kurulu, "içerideki düşmanı" yani resmi çizgiye göre Sosyalist Parti daima Alman işçi sınıfının 1 numaralı düşmanı olduğu halde, buna karşı çıkan görüşler fısıldayanları, faşizmin o haydutlarını ve ajanlarını sert bir biçimde yargıladı.

Çoğu kez, geçmişi romantikleştiririz. Ama bir inançtan dönen ya da bir dostun ihanetine uğrayan kişilerde, mekanizma tersine çalışmaya başlar. İş işten geçtikten sonra ilk deneyim masumiyetini yitirir ve duyulan acı yüzünden, anılarda kötü yorumlanır. Daha önceki sayfalarda, eskiden sahip olduğum ruh haline yeniden dönmeyi denedim –yine de bunu hiç başaramadım. İroni, öfke ve utanç durmadan işin içine giriyor, o döneme ait duygular, tamamen ahlak dışı gibi geliyor; geçmiş zamanın içsel doğrularının zararlı şeylere kapalı evrende biçim

---

(*) Guèpèou (G.P.U.): Sovyet siyasi polisi.

değiştirdiği görülüyor; bellek, uzayıp giden dikenli tellerin ardındaki özel av yeri haline geliyor. Bizim zamanımızın büyük düşü ile kandırılmış olanlar, entelektüel açıdan ve ahlakça kendilerini bu sefahate kaptıranlar ya tersine bir akıntıya kapılmaya ya da yaşam boyu süren bir düş kırıklığına mahkûm oldular. İşte bu yüzden Parti'nin afyonkeşleri enine boyuna düşünüp taşınmadan işi böyle yokuşa sürüyorlar.

1932 Yazı bitiminde nihayet, Sovyet vizemi aldım. Beni Rusya'yı görmeye ve Rusya hakkında bir kitap yazmaya çağıran Enternasyonal Devrimci Yazarlar Örgütü'nün bir davetiyesi sayesinde aldım vizemi. Kitabın adı şöyle olacaktı: *Bir Burjuvanın Gözünde Sovyetler Ülkesi*. Şiddetli Sovyet karşıtı burjuva gazeteci M.K.'nın, Birinci Beş Yıllık Sosyalist Kalkınma Planı'nın sonuçlarını görüp, yavaş yavaş inanç değiştirmesini ve yoldaş K.'nın etine kemiğine bürünmesini yansıtacak şekilde işleyecektim konuyu.

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinden altı ay önce, cebimde bir tavsiye mektubuyla, SSCB'ye, o zamanlar Moskova'daki E.K.K.I. (Enternasyonal Komünist Yürütme Komitesi) Ajitasyon ve Propaganda lideri olan yoldaş Gopner'in yanına gitmek üzere yola çıktım. E.K.K.I. de, tüm Sovyet otoritelerinden "Almanya proleter devrimci yazarlarının temsilcisi" olarak, görevimi yürütmeme yardımcı olmalarını istedi, böylece bana her kapıyı açacak bir mektup verdi elime.

SSCB'de bu türden bir mektup, karamame değerindeydi. Benim tüm ülkede hiçbir güçlükle karşılaşmadan, rehbere gereksinim duymadan yolculuk etmemi, kuyruklarda beklemeden tren bileti almamı, hükümete ait otellerde kalmamı, devlet memurlarına tahsis edilen lokantalarda yemek yememi sağlıyordu. Ayrıca, orada kaldığım sürenin sonunda, yol paramdan birkaç bin ruble artırmamı da sağlamış oldu. İşte bu şekilde yürüyor-

du işler orada. Taşradaki büyük bir kente, örneğin Tiflis'e geldiğim zaman, yazarların yerel federasyonuna gidiyor, Komintern'in mektubunu gösteriyordum. Federasyon sekreterliği hemen siyasi liderler ve kentteki aydınlar takımıyla ziyafetler ya da şu bildiğimiz türden toplantılar düzenliyor, benimle ilgilenmesi için birini görevlendiriyor, –böyle bir durumda, Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti'nin– Devlet Yayımlar Dairesi müdürüyle ve yerel Edebiyat Dergisi'nin yöneticisiyle bağlantı kurmamı sağlıyordu. Derginin müdürü, yıllardan beri en büyük arzusunun benim bir yazımı yayımlamak olduğunu beyan ediyordu. Ona kısa süre önce Almanya'da yayımlanmış bir yazımın kopyasını veriyordum, aynı gün 2,000 ya da 3,000 rublelik bir çek, kaldığım oteldeki adresime yollanıyordu. Devlet Yayımlar Dairesi müdürü, yazacağım bir kitabın Gürcüce bir çevirisini yayımlama hakkını istiyordu benden; matbu bir kontrat imzalıyor, 3,000 ila 4,000 rublelik bir başka çek alıyordum (O dönemde bir işçinin ortalama aylık ücreti, 130 rubleydi). Aynı yazıyı Leningrad'dan Taşkent'e kadar sekiz on dergiye işte bu şekilde sattım; daha yazılmamış bir kitabın Rusça, Almanca, Ukraynaca, Gürcüce ve Ermenice yayınlanma haklarını, küçük bir servete eşdeğer avanslar karşılığında işte böyle sattım onlara. Oysa oraya resmi bir görevle davet edilmiştim; başka yazarlar da benim yaptığımı yapıyorlardı. Bu durumda Sovyet Rusya'nın yazar cenneti olduğunu, başka hiçbir yerde yaratıcı sanata bu kadar iyi para ödenmediğini, bu kadar rağbet gösterilmediğini yürekten onaylıyorum. Bu kontratların hiç de benim tanınmış bir edebiyatçı olmamdan değil, başka nedenlerle düzenlenmiş olabileceğinden hiç kuşkulanmamak gibi bir aptallık yaptığımı da itiraf etmeliyim.

O dönemde tek bir kitabım yayımlanmış değildi. Okumamış oldukları bir öyküye, henüz yazılmamış bir kitaba para öde-

yenlerin, adını duymadığı bir yazardım. Onlar yalnızca emirlere göre hareket eden devlet memurlarıydı. Bütün yayınların devlete ait olduğu bir ülkede yayıncılar, gazete yöneticileri, edebiyat eleştirmenleri *ipso facto*(*) yönetime bağlı kişilerdir. Emre göre hareket eden eleştirmenler, yazarı duruma göre yeni bir Tolstoy ya da ipsiz sapsız bir dünya vatandaşı olarak adlandırırken memur yayıncı, ya yazarın son kitabının toplu baskısını yapacak ya da gerek bir bölümünü, gerekse tümünü yok edecektir. Rusya'ya gelen yabancı yazarın bu konuda pek bilgisi yoktur; sezgileriyle bundan birazcık kuşkulanacak olsa bile kendini gösterme merakı yüzünden hemen bu kuşkuyu kovar aklından. Ziyafetlerde ve toplantılarda rastladığı insanlar, onun tüm yapıtlarını ezbere biliyormuş gibi yaparlar; insanların, durum gereği böyle bir tutum takındıklarını düşünmesi için, yazarın mazoşist olması gerekir. Devlet Yayımlar Dairesi, piyasaya çıkacak kitabı için, 150,000 baskının satışı üzerinden bir kontrat yapar yazarla. Şeref konuğu eğer çok namusluysa, utana sıkıla, Avrupalı yazarlara verilen avansın yaklaşık on beş kat daha düşük olduğunu ileri sürecektir. Ama müdür, gülümseyerek onu övecek ve bunun kapitalist yayıncıların uygulaması olduğunu söyleyecektir. SSCB'de tüm yayıncılık işletmeleri halka aittir, sıradan Sovyet yurttaşı, sıradan Amerikan yurttaşına oranla ortalama % 231.57 daha çok kitap satın alır; ikinci beş yıllık planın sonunda bu katsayı % 365'i geçecektir. Bu durumda SSCB'nin onurlandırdığı yazarların, kapitalist ülkelerde olduğu gibi çatı katlarında yaşamak yerine otomobil ve yazlık 'datça'ları(**) olmasa bile lavabosu yalnızca kendilerine ait olan iki odalı dairelere sahip olmaları akla yatkındır. Bizim ziyaretçimiz, çatı katında yaşadığını sandıkları için azıcık incin-

---

(*) ipso facto: Lat. Huk. Fiilen. [Ç.N.]

(**) (Ruslarda) Kır evi; sanatçılar için dinlenme ve çalışma evi, datça. [Ç.N.]

miştir; ama birazdan bunun küçük burjuva özentisinden öte bir şey olmadığını düşünerek içini rahatlatır. Kontratı imzalar, birkaç gün sonra ülkesine döndüğünde, yaratıcı sanatçıya bu denli değer verildiğini daha önce hiçbir yerde görmediğini vb. anlatır. Yabancı paraya çevrilemeyen rubleleri yanında götüremeyeceğine göre, son derece de seçkin Buhara halıları satın alabilir, parasının geri kalanını da Moskova Devlet Bankası'na yatırabilir; insanın dünyanın altıncı sosyalist bankasında küçük bir birikimi olması hoş bir duygu. Bazı olağanüstü durumlarda Devlet Yayımlar Dairesi'nin yazara ödenen paranın bir bölümünü, vatandaşı olduğu ülke parasına çevirme ve aylık *taksit*ler halinde ona gönderme yetkisi bile vardır. Eskiden Fransa'ya sürgün edilmiş ünlü iki Alman yazar tanıyorum; bunlar, –içlerinden birinin kitabı asla Rusça'ya çevrilmediği halde– yıllarca bu türden aylıklar aldılar. Her ikisi de burjuva kokuşmuşluğu üzerine açık ve net, ateşli bir eleştiriye kalkışmışlardı; Sovyet rejimi hakkında hiçbir zaman hiçbir konu ele alınadılar. Onların satın alınmış adamlar olduğunu ileri sürmüyorum –bilinçsiz insanın diyalektiği daha kurnazca oluyor. Diyalektik onlara şunu *fısıldıyor*: SSCB'de *yayıncı*, *bağımsız ülkesinin en* ufak eleştirisine karşı duyarlı olmak için her türlü nedeni olan Sovyet halkıyken, kapitalist dünyadaki yayıncılar yazarların politik eğilimleriyle delicesine alay eden, yeter ki kitap satsın mantığıyla hareket eden açgözlü insanlardır.

ALTI

SSCB'de bir yıl geçirdim. Altı ay yolculuk yaparak, altı ay da Harkov ve Moskova'da kitabımı yazarak. Kitabın Almanca bir baskısının yayımlanması Harkov'da(*) gerçekleşmiş oldu. Bildiğim kadarıyla Rusça, Gürcüce, Ermenice vb. baskılar hiç gün ışığına çıkmadı.

Yolculuklarım beni Volga'nın endüstri merkezlerine, sonra Kafkasötesi cumhuriyetler yoluyla –Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan– Bakü'ye kadar, Ukrayna'ya doğru sürükledi; Hazar Denizi'ni ve Orta Asya Cumhuriyetlerini –Türkmenistan ve Özbekistan– geçip Afgan sınırına kadar gittim; sonra Taşkent ve Kazakistan'ı geçip Moskova'ya geldim. Etkisini epey sonra gösteren bir şok yaşadım bu yolculukta. Komünist eğitimim bana gördüğüm ve duyduğum her şeyi, önceden saptanmış bir

(*) Von Weissen Naechten und Roten Tagen, Ukrdershnazmen Wydaw (Kharkov, 1934): Kısaltmanın açılımı şöyle: "Ukrayna Ulusal Azınlıkları İçin Devlet Yayımlar Dairesi".

çerçeve içinde değerlendirmem için bu tür tamponlar, bu tür esnek savunmalar sağlamıştı bana.

Pek takılmadan Rusça konuşuyordum, ama yalnız yolculuk yaptığımda bir tek resmi görevlilerle konuşma fırsatı bulabiliyordum; sıradan Sovyet yurttaşı bir yabancıyla konuşma gafletine düşmenin, bir cüzamlıya dokunmak kadar sakıncalı olduğunu bilir. Lokanta ve tren kompartımanlarında benimle konuşanlar *Pravda*'nın başyazılarındaki beylik sözleri kullanıyorlardı. Bir konuşma kılavuzundan cümleler ezberledikleri söylenmişti. Buna hiç şaşırmıyordum. Bu, Bolşevik açıkgözlülüğünün ve devrimci disiplinin bir simgesi değil miydi? 1932-1933'te Ukrayna'nın açlıktan kırıldığını gördüm; garlarda dilenen, paçavralar içinde bir sürü aile; kompartımanlarının pencerelerinden, kadavrayı andıran kafaları ve şiş karınlarıyla, alkol içinde saklanan embriyonları andıran bir deri bir kemik kalmış aç çocuklarını gösteren kadınlar; ve yırtık postallarından çıkan donmuş ayak parmaklarıyla ihtiyarlar... Kendi kendime bunların ortaklaşalaştırmayı reddedip, çalışmak yerine dilenmeyi yeğleyen 'koulak'lar(*) olduğunu söyleyerek bu açıklamayı kabullendim. Harkov'un Regina Oteli'nde odamı hazırlayan hizmetçi kadın açlıktan bayıldı. Otel müdürü, kadının kısa bir süre önce köyden geldiğini ve uygulamadaki bir aksaklıktan ötürü, henüz yiyecek kartını alamadığını açıkladı bana. Uygulamadaki aksaklığı kabul ettim.

İster istemez, Asyalılara özgü ve geri kalmış yaşam biçimlerini, sokaklardaki, tramvaylardaki ve garlardaki kalabalıkların vurdumduymazlığını gözlemekten kendimi alamadım; tüm endüstri kentlerini şaşırtıcı yoksul barınakları gibi gösteren (çamaşır iplerine asılı çarşaflarla bölünmüş tek bir odada iki ya

(*) koulak: Eski Rusya'da toprak sahibi zengin köylü. [Ç.N.]

da üç çift bir arada) akıl almaz barınma koşulları, kooperatifler aracılığıyla paylaştırılan kıtlık tayınları, serbest piyasada bir kilo tereyağının sıradan bir işçinin bir aylık, bir çift ayakkabının ise iki aylık ücretine denk olması. Ancak olayları hiç de statik bir biçimde değil, dinamik bir biçimde değerlendirmek gerektiğini öğrenmiştim. Yaşam düzeyi düşüktü, ama çarlık rejiminde her şey daha berbattı. Kapitalist ülkelerde işçi sınıfı Sovyetler Birliği'ndekilerden daha iyi koşullarda yaşıyordu, ama böylesi bir karşılaştırma, statik olurdu, çünkü burada yaşam düzeyi durmadan yükselirken, oralarda düşüyordu. İkinci beş yıllık planın sonunda, her iki taraf da aynı düzeye gelecekti. Şu ana kadar, karşılaştırmalar kafaları karıştırıp, Sovyetlerin moralini bozmaktan öteye geçememişti. Bu yüzden, salt açlığın kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle kalmadım, dış ülkelere yolculuklarla, yabancı dergi ve gazetelerin ülkeye girmesinin yasaklanmasını, kapitalist dünyadaki yaşama ilişkin gülünç karikatürlerin çoğaltılmasını da kabul ettim. Başlangıçta bir konferansın ardından şu türden sorular sorulması beni biraz şaşırttı: "Burjuva basınından ne zaman ayrıldınız, yiyecek kartınız elinizden alındı mı ve hiç vakit geçirmeden sizi evinizden kovdular mı?" ya da "Her gün ortalama kaç Fransız işçi (a) köyde, (b) kentte açlıktan ölmekte?" "Batı'daki yoldaşlarımız işçi sınıfına ihanet eden sosyal-faşistler tarafından desteklenen, büyük paralarla hazırlanmış haksız savaşı geçici olarak geciktirmeyi nasıl başardılar?" Bu sorular daima Yeni-Rusçu Cugaşvili tarzında kılı kırk yararcasına biçimlendiriliyordu. Ama bu soruları eninde sonunda tamamen doğal buldum. Gereği gibi, daima propagandaya bağlı olarak abartılmış ve sadeleştirilmiş olan gerçeğin küçük bir parçasını kapsıyordu bu sorular; ama propaganda düşman bir dünyayla çevrelenmiş Sovyetler Birliği'nin yaşaması için gerekliydi.

Yalanın ve iftiranın, gözlerindeki bağı çözmek adına kitlelere uygulanan baskının, karşıt gruplarla düşman sınıfların ortadan kaldırılmasının, gelecek kuşakların yararı için bir kuşağın bütünüyle kurban edilmesinin gerekliliği... Tüm bunlar ürkütücü gelebilir, ama yine de inancın çizdiği yolu izleyerek, bütün bu olup bitenleri kolaylıkla kabul ediyordum. Daha önce bu durum ortaçağ kiliselerinin tarihinde, Bizans'ta, sofu mezheplerin yakıcı mekânlarında görülmüştü; bununla birlikte, kendisine zararlı şeyler aşılanmış kişinin entelektüel evrenini, asla o büyülü ortama girmemiş ve Harikalar Ülkesi'nde asla kendi kendine kroke oynamamış inançsıza açıklamak zordur.

YEDİ

SSCB'den 1933'ün Sonbahar'ında ayrıldım; ancak partide dört buçuk yıl daha, 1938'in İlkbahar'ına kadar kaldım. İnancım adamakıllı sarsılmıştı ama esnek tamponlar (!) sayesinde, bunu kavramam uzun zamanımı aldı. Bir dizi dış olay ve içsel neden, inancımın temelli yok olmasına karşı direnmemi ve bu kopuşu ertelememi sağladı.

Bu olayların en önemlisi, eskisine –eski siyaseti uygulamakla yükümlü kuşkusuz hiç değişmeyen Komintern yönetimine– zıt yeni bir siyasete ilk adım olan 1934 Komintern Kongresi'ydi. Tüm devrimci sloganlar, sınıf savaşma ve proletarya diktatörlüğüne övgüler bir çırpıda ikinci plana atılmış oldu. Bunların yerini sardunya çiçekli pencereleriyle "Barıştan Yana ve Faşizme Karşı Halk Cephesi" adı altında yepyeni bir yapı aldı. Bu yapının kapıları –Sosyalist, Katolik, Muhafazakâr, Milliyetçi– iyi niyetli bütün insanlara sonuna kadar açılmıştı. Artık kendimizi ne "Bolşevik", hatta ne de komünist olarak ta-

nıtıyorduk –bu terimin herkesçe kullanılışına artık Parti içinde kötü gözle bakılıyordu–, bizler yalnızca barışı savunan yürekli, dürüst ve kendi halinde anti-faşistlerdik. 14 Temmuz 1935'te Paris'teki Bullier Salonu'nda çok büyük bir kalabalık tarafından çılgınca alkışlanan eski komünist lider Marcel Cachin, sürüngen sosyal-faşist Lèon Blum'u kucaklayıp sarıldı ve iki yanağından öptü. Dinleyicilerin yarısı ağlıyordu, diğer yarısı da Enternasyonal'in ardından Marseillaise'i söylemeye başlamıştı. Çökmenin bitiminde işçi sınıfı bir araya toplanmış bulunuyordu. 1936 seçimleri sırasında, Fransa'da ve İspanya'da Halk Cephesi çok büyük başarılar elde edecekti.

Kuşkusuz bütün bunlar, Rusya'nın Milletler Cemiyeti'ne katılmasıyla, Litvinov(*) eğiliminin zaferi, Fransa ve Çekoslovakya'yla yapılan antlaşmalarla, Sovyet dış politikasının hızla yön değiştirmesinin doğrudan sonuçlarından öte bir şey değildi. Şimdi yine geriye dönük olarak baktığımızda, Halk Cephesi günlerinden aklımızda kalanlar, bu yapının gizlediği utanmazlığın bugünkü bildiğimiz şekli yüzünden bulanıklaşmış durumda. Ama o dönemde, Halk Cephesi'ne körü körüne inanış, büyük bir çekim gücü oluşturuyordu. Benim için bu dönem, Parti'yle ikinci balayım oldu.

Ben Rusya'dayken Hitler Almanya'da iktidara gelmişti; bu yüzden 1933 Sonbahar'ında, Partim'deki dostlarıma Paris'te, sürgünde kavuştum. Gestapo'nun götürdükleri dışında, Kızıl Blok'takilerin hepsi kıyı mahallesinin küçük otellerinde toplanmıştı. Bunu izleyen beş yıl, gerçek bir politik etkinlik tutkusuyla denkleştirilmiş sefalet yılları oldu. Bu etkinliğin merkezi ve teşvikçisi, Batı Avrupa ve Almanya adına Ajitasyon ve Pro-

---

(*) Litvinov, Maksim Maksimoviç (1876- 1951): Sovyet diplomat ve dışişleri komiseri (1930-39) Nazi Almanyası'nın güçlü bir tehdit odağı durumuna gelmesi üzerine. Milletler Cemiyeti'ni Almanya'ya karşı ortak direniş için planlar yapmaya çağırdı.(1934-1938) [Ç.N.]

paganda lideri Willy Münzenberg oldu. Bu adam proleter kökenli, sağlam, güçlü biriydi; büyüleyici bir gücü, kolay rastlanmayan bir çekiciliği vardı. 1938'de benden altı ay sonra Komintern'le bozuştu ve 1940 Yaz'ında alışkanlık üzere, gizemli koşullarda öldürüldü.

Willy, enternasyonal anti-faşist hareketin kızıl öncüsüydü. 1933 yılında Paris ve Londra'da Üçüncü Reich'in korkunç olayları hakkında ilk kez dünyanın dikkatini çeken açıkoturumlarla Reichstag'ın karşı-davasını örgütledi. Sonra bu, adı hiçbir yerde görünmediği halde onun finanse edip yönettiği, değişik ülkelere yollanan bir dolu kitapçık ve gazeteden oluşan "Kara Kitaplar" dizisini oluşturdu. Şapkasından tavşan çıkaran bir sihirbaz gibi komiteler, kongreler ve enternasyonal hareketler örgütlüyordu. Faşizm kurbanlarına yardım komitesi, olası tehlikelere karşı uyanık kalma komiteleri, gençlik kongreleri, daha ne bileyim? Bu kuruluşlardan her biri, İngiliz düşeslerinden tutun, Amerikalı başyazarlardan Fransız bilimadamlarına kadar Münzenberg adını hiç duymamış ve Komintern'in Goebbels'in bir buluşu olduğunu sanan son derece de hatırı sayılır kişilerden oluşan bir paravanın ardına saklanıyordu.

VII. Kongre'nin kararıyla genel taktik değiştirildikten sonra Willy'nin girişimleri şaşırtıcı bir tempoyla hız kazandı. Barbusse'ün başkanlığını yaptığı, Barış Adına ve Faşizme Karşı Dünya Çapında Komite'yi ("Amsterdam-Pleyel Harekâtı"); kültürün savunulması adına Entelektüeller Örgütü'nü; İspanya'ya müdahale etmeme anlaşmasına karşı çıkmalara ilişkin soruşturma komisyonu hakkında ve yerden biten mantar gibi bir dolu uluslararası kuruluşu örgütledi. Örgütleme ve propaganda konusunda üstüne kimse yoktu; araçlarını seçerken Komintern'in can sıkıcı entrikaları arasında, bulunduğu yeri korumak için kendisine gerekli olanın dışında edepsizlik etmezdi. Willy Münzen-

berg'in biyografisi yazılmış olsaydı, iki savaş arasındaki dönem hakkında en önemli belgelerden biri olurdu bu yaşam öyküsü.

Willy'le Paris sürgünümün başlangıcında, Reichstag davası ve "Kara Kitaplar"ın yayınlanması sırasında birlikte çalıştım; sonra İspanya savaşı sırasında, daha sonra da Komintern'le bozuşmasının ardından Stalinci de olmayan Nazi karşıtı *Die Zukunft* adlı bir gazete çıkardık birlikte. Bu arada ben, satır hesabı para alan gazeteci olarak çalıştım; Sarre'ın halkoylaması kampanyası sırasında Parti'ye ilişkin bir mizah gazetesi çıkardım (Bu gazete zaten birinci sayıda kaldı, çünkü Parti gazeteyi çok fazla uçarı buldu). Almanyalı yasadışı komünist işçilerin çocuklarının bulunduğu bir yuvada öğretmenlik yaptım; ve açlıktan midemin guruldadığı mutlu ve coşkulu bir yıl boyunca I.N.F.A. (Faşizm Araştırmaları Enstitüsü) adındaki kuruluşta bir tür yönetim görevi yaptım. Parti üyeleri tarafından kurulan ve kontrol altında tutulan, ancak Komintern tarafından finanse edilmeyen bir arşiv ve araştırma dairesi söz konusuydu burada. Münzenberg'in kitle propagandası yöntemlerinden bağımsız olarak, faşist rejimlerin çalışma yöntemlerini ciddi biçimde araştıran bir merkez yaratmanın yollarını arıyorduk. Fonlar Fransız sendikalarından, Fransız entelektüel ortamlarından ve üniversite çevresinden geliyordu. Günde on, on iki saat tamamen gönüllü olarak çalışıyorduk; bereket versin ki, Buffon Sokağı'ndaki 25 no'lu lokalimizin bir mutfağı vardı, öğle yemeğinde bütün ekibe kocaman bir kâse dolusu bezelye çorbası veriliyordu. Haftalar boyu yediğim tek şey bu bezelye çorbası oldu. O dönemde, Raymond Duncan'ın öğrencilerinin istila ettiği Meudon-Val-Fleuri'de bir çatı katında oturuyordum. Kira ödemeden uyuyabildiğim tek yer burasıydı; ama aksilik şuydu ki, her gün Buffon Sokağı'na gidip geri dönmek için kilometrelerce yolu yaya yürümem gerekiyordu.

Çalışma, etkili bir uyuşturucudur. Yararlı bir göreve, adını sanını bilmeden tüm kalbiyle uygun olduğunu hissetmektense bilincini oyalamak çok daha iyidir. Cugaşvili rejiminin alçaklıkları ve Komintern'in örgütü ikinci plana geçiyordu; "faşizme karşı mücadele"den ve diş gösteren savaştan başka hiçbir şeye önem verilmiyordu. Hayaletlerinin bizler olduğu bir hayaletler savaşının söz konusu olduğundan haberim yoktu.

Rusya'dan döndükten sonra, bir başka psikolojik unsur, Parti'ye sabır göstermeme yardımcı oldu. Dostlarımın en iyileriyle –şimdi Partim'den ayrılmış ya da tasfiye edilmiş olanlar– boşuna kafa patlatmıştım, kör değildim. Aramızda en fanatik olanlar, harekâtımızda gidişatın iyi olmadığını çok iyi hissediyorlardı. Ancak kendi kendimize durmadan Parti'nin dışarıdan değil yalnızca içeriden değişmiş olabileceğini söylüyorduk. Eğer izlediği politikayı artık beğenmiyorsanız bir kulüpten ya da sıradan bir partiden istifa etmeniz kolaydır; proletaryanın öncüsü, iradenin hatta Tarih'in somut ifadesi olan Komünist Parti'yle bu tamamen farklı bir şeydi. Her kim Komünist Parti'yi terk ederse *ekstramuros*(*) atılmış olurdu ve artık ne söylerse söylesin, ne yaparsa yapsın Parti'yi etkilemek için en ufak bir şansı olmazdı. Diyalektiğe uygun tek tutum, içeride kalmak, çenesini kapamak, öfkesini engellemek ve düşmanın bozguna uğramasından, Dünya Devrimi'nin zaferinden sonra Rusya ve Komintern'in demokratik öğretim kurumları olacağı günü beklemekti. Ancak o zaman liderler yaptıklarının hesabını vermeye çağrılacaktı; önlenebilir bozgunlar, gereksiz kurbanlar ve yoldaşlarımızın en iyilerinin, içinde pisipisine ölüp gitmesine neden olan şu iftira ve ihbar çirkefi. Bugüne kadar oyunu oynamak, doğrulamak ve inkâr etmek, ihbar etmek ve kınamak,

(*) ekstramuros: (İsp.) dışına, haricine.

tükürdüğünü yalamak, kusmak istediğini yutmak gerekiyordu: Kural bunu gerektiriyordu; kendini davaya yararlı hissetmeye devam etmesi için ödemesi gereken bedel buydu.

SEKİZ

18 Temmuz 1936'da General Franco, hükümet darbesi düzenledi. Willy'yi bulmaya gittim ve ondan Ispanyol Cumhuriyetçi Ordusu'nun saflarına katılmama yardım etmesini istedim (Enternasyonal İşçi Kolları henüz oluşmamıştı). Macar pasaportumu da yanımda götürmüştüm. Willy, düşünceli bir bakış attı pasaportuma. Propagandacı doğmuştu, siperlerdeki yazarların bir işe yarayacağına inanmıyordu. Gözleri pasaportumdan *Pester Lloyd*'un Paris muhabiri olarak aldığım basın kartıma kaydı. Şimdiye kadar *Pester Lloyd* için tek satır yazı yazmamıştım, ama Paris'te kendisine saygısı olan her Macar göçmen, Budapeşte'deki herhangi bir gazete adına bir basın kartı edinmişti. Tiyatroya biletsiz girmeyi sağlıyordu bu kart. Birden, Willy'nin gözleri parladı; aklına bir şey gelmişti.

"Peki neden Franco'nun genel karargâhında *Pester Lloyd* adına şöyle bir tur atmıyorsun?" diye akıl verdi bana. "Macaristan, yarı faşist bir ülke. Kollarını açarak karşılayacaklardır seni."

Fikir iyiydi, ama bazı sorunlar vardı. İlkin, *Pester Lloyd* asla beni yollamaya yanaşmazdı, öyleyse onlara haber vermek gereksizdi. Bir iç savaş karmaşasında kredim olup olmadığını doğrulama zahmetine de kimse girmezdi. İkinci olarak, öteki yabancı muhabirlerin, Budapeşte'deki önemsiz, küçük bir gazetenin İspanya'da özel muhabir çalıştırmasından kuşku duymaları rizikosu da vardı. Ama bunun da yolunu bulduk. Londra'da çıkan, Franco karşıtı liberal gazete *News Chronicle*'da dostlarım vardı. Gazetenin, ayaklanmanın olduğu topraklara gitmeyi göze alacak muhabir bulma şansı hiç yoktu. Böylece, Franco'nun İspanya'sına kendi olanaklarımla girmem koşuluyla, gazetenin Dış Haberler Müdürü, özel savaş muhabiri olarak beni görevlendirdi.

İspanya'ya, Lizbon'dan Seville'e geçerek girdim. O zamanlar Franco'nun genel karargâhı durumunda olan Seville'e gelişimin ertesi günü tanındım ve komünist olarak ihbar edildim. İspanyolların inanılmaz dağınıklığından yararlanıp yine de paçayı kurtardım ve Gibraltar'a gitmeyi başardım. En azından bu ateş hattı, Franco'nun ordusundaki Alman pilotlarını ve savaş uçaklarını görmemi sağladı. Olup bitenleri *New Chronicle*'da ve bir kitapta(*) yayımladım; böylece Franco rejiminin de özel olarak hışmına uğradım. Altı ay sonra Franco'nun askerleri tarafından cumhuriyet ordusunda muhabir olarak yakalandığım zaman hemen oracıkta kurşuna dizilmekten korkuyordum.

İspanyol hapishanelerinde, Malaga ve Seville'de, çoğu kez tek kişilik bir hücrede, infaz mangasını bekleyerek dört ayımı geçirdim. 1937'de İngiliz Hükümeti'nin müdahalesi ile beklenenin tersine salıverildiğim zaman, özgürlüğüme kavuştuğum ilk günlerimde olaylara bakış tarzımı benim bile kavrayamadı-

---

(*) *L'Espagne ensanglantée*, Editions du Carrefour, Paris. 1937.
(İspanya'da Ölüm Güncesi. Bilgi Yayınevi, Ankara. 1970, Çev: Çetin Altan) [Ç.N.]

ğım biçimde, olabildiğince derinlemesine ve bilinçsizce değiştiren yepyeni bir gerçekle karşı karşıya kalıyordum. Korkuyu, acıma duygusunu ve dahası, tanımlaması çok zor bir şeyleri tanımıştım orada.

Korku, hiç de ölüm korkusu değil, işkence ve aşağılanma korkusuydu; birlikte volta attığım hapishane arkadaşım Garcia Atadell, ben salıverildikten kısa süre sonra ipe çekilerek idam edildi. Acıma duygusu ise, gece yarısı kurşuna dizilmeye götürülürken, 'madre'lerini(*) çağırdıklarını duyduğum Andaluzyalı ve Catalunyalı şu küçük köylüler içindi. Bunların ötesinde bazen, genellikle sofuca ifadelerle tanımlanan bir ruh hali beni kuşatıyor, daha önce hiç tatmadığım bir içsel barış esinliyordu bana.

Bu türden bir deneyimin kazanılmasının sonu, bunu dile getirmeyi denediğimiz zaman, o her zaman söylenen beylik laflara çıkar: İnsanın bir gerçek, insanlığın bir soyutlama olduğu; insanların yalnızca politik aritmetik işlemlerdeki rakamlar olarak görülebileceği, çünkü onların bu işlemlerde denklemleri alttüst eden sıfırın ve sonsuzun simgeleri olarak yer aldıkları; amacın, araçları yalnızca sınırlar içinde geçerli saydığı; ahlakın toplumsal gerekliliğin sonucu, erdemin ise bir "küçük burjuva duygusu" değil, uygarlığı yörüngesinde tutan bir çekim gücü olduğu gibi... Hiçbir şey, dile getirilemez bir bilginin böylesi sözlerle ifadesinden daha duru gelmez insana; ama yine de, herkesçe doğrulanan bu iddialardan her biri, benim komünist inancıma ters düşüyordu.

Yalnızca bir roman yazıyor olsaydım, öyküm burada son bulurdu. Roman kahramanı, inanç değiştirdikten sonra, eski yol arkadaşlarından izin ister ve dudaklarında barış gülümsemesi, kendi yoluna devam eder. Ama ben özgürlüğüme kavuştuktan

---

(*) Ana, anne. [Ç.N.]

sonra, komünist olmaktan vazgeçtiğimi bilmiyordum. Sivil korumalar beni Gibraltar sınırına bıraktıklarında yaptığım ilk iş, Parti'ye telgraf çekmek oldu. Telgraf, Goethe'den bir dizeyle başlıyordu: *Seid umschlungen Millionen...* (*Kucaklıyorum sizi, insan seli...*). Ama şunu da eklemem hayli ilginç: "Karın ağrıları bitti." Bizim argoda bu, Parti'nin çizgisi ile ilgili rahatsızlık duymak anlamına geliyordu.

Keyif çatmam kısa sürdü. Ingiliz dostlarımın evinde, İspanya hakkında bir kitap yazarak üç ay sakin bir yaşam sürdürdüm; sonra *News Chronicle* adına Ortadoğu'ya yaptığım yolculuktan sonra çatışma başladı.

Artık işin tadı tuzu kaçmıştı. Sol Kitaplar Kulübü adına, İngiltere'de bir konferans turuna çıktım. Çoğu komünist olan dinleyicilerin arasından her defasında P.O.U.M.'a kara çalma amacıyla soru soranlar oluyordu bana; politikalarının yanlış olabileceğini ama kesinlikle hain olmadıklarını söyleyerek yanıtlıyordum. İşlerin daha da ileri gitmemesi şaşılacak şeydi. İngiliz Komünist Partisi'nin istikrarsızlıkları, gevşekliğini apaçık ortaya koymaktaydı.

Rusya'daki 1937-1938 geniş kapsamlı tasfiye operasyonları sırasında kayınbiraderimin ve en iyi dostlarımdan ikisinin tutuklandığını öğrendim. Üçü de Alman Komünist Partisi'nin üyesiydi; kayınbiraderim Dr. Ernest Ascher, politik formasyonu olmaksızın, Volga kıyısındaki Almanların kurduğu özerk cumhuriyette bir devlet hastanesinde doktorluk yapıyordu. Daha sonradan hastalarına(*) frengi mikrobu aşılamakla, zührevi hastalıkların çaresi bulunamaz hastalıklar olduğunu ileri sürerek halkın moralini bozmakla ve kuşkusuz dış güçlerden birinin ajanı olmakla suçlandığını öğrendim.

(*) Guépéou'nun eski lideri Yagoda ve üç doktor. Gorki'yi civa buharıyla zehirlemekle suçlanmıştı.

Öteki ikisi Alex Weissberg ve karısı Eva'ydı. Ama iyi anlaşılması için onların öyküleri birkaç ayrıntı gerektiriyor. Alex, Ukrayna Fizik ve Teknoloji Enstitüsü'nde (U.F.T.I.) fizikçi olarak çalışıyordu. Çifti uzun süredir tanıyordum. Harkov'da uzun süre onlarla birlikte yaşamıştım. 1933'te Rusya'dan ayrıldığımda, Alex beni trene binerken yolcu etmiş ve vedalaşırken şunları söylemişti: "Her ne olursa olsun, SSCB bayrağına iyi sarıl!" Sonradan öğrendiğime göre, 1937'de, Kafkasya'daki bir av partisi sırasında Stalin ve Kagonovitch'e tuzak kurmak için yirmi kiralık katil tutmakla suçlanarak tutuklandı. İtirafını imzalamayı reddetti, üç yıl boyunca o hapishane senin bu hapishane benim dolaştı. Ribbentrop-Molotov Antlaşması'ndan sonra (Aralarında Alman komünist lider Heinz Neuman'ın karısı, Willy Münzenberg ve Prof. Blackett'in eski asistanı fizikçi Fiesl Hautermans'ın baldızları olan Grete Neuman Buber'in(*) de bulunduğu yüz kadar Avusturyalı, Alman ve Macar komünistle aynı zamanda Brest-Litovsk'ta, Guèpèou tarafından Gestapo'ya teslim edildi. Gestapo yönetimine göğüs gerdi, Varşova ayaklanmasına katıldı ve hemen ardından piyasaya çıkacak bir kitap yazdı.

Alex'in karısı Eva, seramik sanatçısıydı. Alex'ten yaklaşık bir yıl önce tutuklandı. İlkin seri üretim için desenlediği çay fincanlarının dekorları arasına gamalı haç desenleri koymakla, sonra da Parti'nin gelecek kongresinde Stalin'i öldürmek için yatağının altına iki revolver saklamakla suçlandı. Loubianka'da on sekiz ay kaldı. Guèpèou, Boukharin davasında aleyhte tanıklık etmesi için Eva'ya sürekli baskı yaptı. Eva bilek damarlarını kesti, ölümden kurtarıldı ve kısa süre sonra da annesinin dostlarından biri olan Moskova'daki Avusturya Konsolosu'nun kararlı çabaları sonucu özgürlüğüne kavuştu. Ona kurtarıldıktan ve 1938 İlkbahar'ında Rusya'dan çıkarıldıktan kısa süre sonra

---

(*) Sibirya'ya sürgün.

rastladım. Sovyet hapishanelerinde katlandığı işkenceler ve özellikle de Guèpèou'nun itiraf ettirmek için kullandığı yöntemler, *Sıfır ve Sonsuzluk*'u yazmama yardımcı oldu. Ona Alex'i kurtarmak için elimden geleni yapacağıma söz verdim. Bu anlamda Albert Einstein çoktan bu işe el atmıştı.

SSCB Başsavcısı Vichinsky'ye hitaben bir telgraf yazdım; telgrafa, Fransız Nobel Fizik ödülü almış üç fizikçinin imzalarını atmalarını sağladım: Perrin, Irène ve Frèderic Joliot-Curie. Bir kopyası da Stalin'e gönderilen telgrafta Weissberg'e karşı yapılan suçlamaların kamuoyuna açıklanması ve bu davanın gözler önüne serilmesi isteniyordu. Yalnız şu konuya değinmeden geçmeyelim. Joliot-Curie'ler komünist sempatizanı olmakla ve daha sonra Parti'ye üye olmakla birlikte, görünüşe göre, Sovyet adaletinin yöntemlerine pek fazla güvenmiyorlardı, çünkü Alex'in adını hiç duymamış olsalar da onun masumiyetine herkesin gözüyle bakmışlardı. Telgraf, aynı şekilde, Manchester'daki Prof. Polanyi tarafından da imzalandı. Bağlantı kurduğum ve imzasını vermeyi reddeden tek seçkin fizikçi, 1947 Nobel ödüllü ve kendisi de iyi bir komünist olan Prof. Blackett oldu. Blackett, öte yandan, Weissberg'le aynı konumda olan eski asistanı Heutermans'ı kurtarmak için elinden geleni yaptı. İki ayrı itiraz dilekçesini de imzalarsa, en azından kurbanlardan birini kurtarma şansının da boşa harcanmasından korktu kuşkusuz.

Bu öyküden alınacak ders, Joliot-Curie, Blackett ve öteki Marksist fizikçilerin Rus gerçeğini bilmemeleri ile övünemeyecekleridir. Onlar, gülünç bir suçlamayla tutuklanmış, yargılanmadan yıllarca hapishanede tutulmuş ve Gestapo'ya teslim edilmiş meslektaşlarından en az ikisinin durumunu tüm ayrıntılarıyla biliyorlar. Ayrıca bu olayların istisnai olmadığını da biliyorlar; eğer isterlerse, Rusya'nın bilim çevrelerindeki yüzlerce ben-

zer durum hakkında ilk elden bilgi edinebilirler. Ayrıca bu durum, tüm komünist ya da sempatizan yazarlar, gazeteciler ve aydınlar için de geçerli. Aramızdan her biri, kuzey bölgelerdeki zorunlu çalışma kamplarında telef olup giden, ispiyoncu diye kurşuna dizilen ya da hiç iz bırakmadan kaybolan en azından bir dostun durumundan haberdardır. Demokrasilerimizin adaleti inkâr ettiğini herkese duyururken seslerimiz erdemli bir öfkeyle nasıl da titriyor; ama aynı zamanda yoldaşlarımız sorgusuz sualsiz, yargılanmadan yerkürenin altıncı sosyalistinde öldürülürken nasıl da sessiz kalıyoruz! İçimizden her biri, yüreğinin derinliğinde bir ceset taşıyor; ama orada güzel bir toplu mezar neye yarar?

Hiçbir ülkede, hiçbir zaman bu kadar çok devrimci, Sovyet Rusya'da olduğu kadar öldürülmedi ya da köleleştirilmedi. Upuzun yedi yıl boyunca tüm bu saçmalıklara, Marksizm adına işlenen tüm cinayetlere ben bile mazeretler bulduğuma göre, zeki ve iyi niyetli insanları yanıltmayı başaran diyalektiğin hiçbir esneklik gösterrneyen ipi üzerindeki bu zihinsel akrobasi gösterisi, sıradan zekâların işlediği korkunç suçlardan çok daha fazla cesaret kırıcı.

Alex'in tutuklandığını öğrendiğim döneme yakın bir zamanda, beş yıl kürek cezası çektiği Almanya'dan kaçan bir yoldaş Paris'e geldi. Tutuklanmadan önce, liderleri bu arada Rusya'da öldürülmüş olan Aparat'ın bir servisinde çalışmıştı. Yoldaş ve karısı ispiyoncu olarak ihbar edildiler; onlara duyurmadan, kendilerini savunmalarına olanak tanınmadan fotoğrafları Parti gazetesinde çıktı ve onlarla her türlü bağlantının kesilmesi uyarısı yapıldı. Daha önce de bu tür durumlardan söz edildiğini duymuştum, ama bunları aklımdan duydum ve o hiçbir esnek yanı olmayan ip üzerindeki alıştırmalarıma devam ettim. Şimdi bu iki insanın benim gözümde, yoluna baş koydukları davadan da-

ha çok gerçeklikleri vardı ve onlardan yana tavır aldım.(*)

Parti her zaman tepki göstermez. Ben hapishanedeyken, propaganda malzemesi olarak, benden bir kurbanmışım gibi söz etmişlerdi; hemen ardından beni Franco'nun ve Mikado'nun ajanı olarak açıklamaları zordu.

Son olay can sıkıcı bir bayağılık içeriyor. 1938 İlkbahar'ında, Parisli Alman Göçmen Yazarlar Derneği'nde bir söyleşi yapacaktım. Söyleşiden önce, Parti'nin bir temsilcisi, P.O.U.M.'un üyelerini Franco'nun ajanları olarak açıklayan bir konuyu araya sıkıştırmamı istedi benden; reddettim. Omuz silkti ve "yoldaşlar arasında tartışmamız" için konuşma metnimi kendisine göstermeye hazır olup olmadığımı sordu; reddettim. Konuşma Saint-Germain-des-Près Meydanı'ndaki Ulusal Endüstri Teşvik Derneği'nin konferans salonunda, yarısı komünist olan iki yüz, üç yüz sığınmacı aydından oluşan bir dinleyici topluluğunun karşısında yapıldı. Parti'nin üyesi olarak, topluluk karşısında son kez söz aldığımı biliyordum. Söyleşinin konusu, İspanya'daki durumdu; Parti'ye ya da SSCB'ye karşı düşmanca bir söz etmedim. Ama konuşmam, normal insanların yavan sözler olarak değerlendirebileceği, ancak komünistler için bir savaş ilanı anlamına gelen üç tümceyi kapsıyordu. Birincisi şuydu: "Ne hareket ne parti ne de birey, yanılgısız olduğunu söyleyebilir." İkincisi: "Düşmanı yatıştırma eylemine girmeniz, farklı yollardan sizinle aynı amaç peşinden giden dosta eziyet etmeniz kadar akıl almazdır." Üçüncü tümce ise, Thomas Mann'dan bir alıntıydı: "Zararlı bir gerçek, yararlı bir yalandan daha iyidir."

Her şey gün gibi ortadaydı. Sözlerimi bitirdiğimde, dinleyicilerin komünist olmayan yarısı alkışladı; komünistler kollarını kavuşturmuş, düşmanca bir sessizlik içindeydiler. Tepki göster-

---

(*) Bir İngiliz dominyonunda, farklı bir isimle, yeni bir kimlikle yaşamaya başladılar. "Somut" sözcüğü yüzünden Gestapo'yla başı derde giren kız söz konusu.

miyorlardı. Böyle önceden saptanmış, topluluğa açık yerlerdeki tepkileri istem dışıydı. Sanki Nazilere, ırkları ve mezhepleri ne olursa olsun, bütün insanlar eşit doğarlar dermiş gibi...

Birkaç gün sonra, Parti'nin Merkez Komitesi'ne istifa mektubumu yazdım.

Geriye, daha güç olan son adımı atmak kalıyordu bana. İstifa mektubum Alman Komünist Partisi'ne, Komintern'e ve Cugaşvili rejimine bir elvedaydı. Ama mektup SSCB'ye karşı bir bağlılık bildirimi ile son buluyordu. Sisteme, bürokrasinin kanserli hücrelerinin hızla çoğalmasına, kişisel özgürlüklerin yok edilmesine karşı tavrımı dile getiriyordum. Ancak, İşçi ve Köylü Devleti'nin temellerinin sarsılmamış olduğunu, üretim araçlarının ulusallaştırılmasının onun yeniden sosyalizme dönüşünün bir güvencesi olduğunu ve her şeye karşın, SSCB'nin "çökmekte olan bir gezegendeki bizim son ve tek umudumuzu temsil etmeye" devam ettiğine inancım olduğunu ileri sürüyordum.

İpi koparmıştım, ama aşağıdaki güvenlik ağı hep yerinde duruyordu. O ağda, karma bir kumpanyanın arasında buldum kendimi. Diyalektik dengelerini yitirmiş olan emekliye ayrılmış akrobatlar, Troçkistler, eleştirel mizaçlı sempatizanlar, erk-tekelci liberaller, bağımsız "crypto"lar(*) ve başkaca günahkâr melekler... Hepimiz "no man's land"e asılmış, birbirimize benzer durumlarda ve rahatsızdık, ama en azından, kendimizi tamamen düşmemiş meleklerden sayabiliyorduk. Ribbentrop'un onuruna Moskova Havaalanı'na gamalı haç bayrağı çekilip de Kızılordu Korosu Horst Wessel Lied'i söylemeye başladığı güne kadar, bu askıda kalmış karışık durumu yaşamayı sürdürdüm. Sonra bu bana, Hitler'in müttefikleri tarafından karşı-devrimci muamelesi görmekten tamamen farksız geldi.

Başka yerde devlet kapitalizminin zorunlu olarak sosyalist

(*) Crypto-communiste: Komünizmin gizli yandaşı / Crypto-fascist: Faşizmin gizli yandaşı.[Ç.N.]

rejimi izlediği yanılsamasını gözler önüne sermeyi denedim.(*) Bu ispatlamayı tekrarlamayacağım; Parti üyesi olduğum dönemi kapsayan bu kitabın sondeyişinde yalnızca yanılgının son parçasına nasıl tutunduğumu örnek olarak gösterdim, çünkü sol kesimde her zaman rastlanan entelektüel gevşekliği çok iyi belirtiyordu. Sovyet masalıyla zehirlenme, herhangi bir zehirlenme kadar inatçı ve iyileşmesi zor bir sayrılık. Ütopyanın zehiri keşfedildiği zaman, bol miktarda suyla farklı bir etiket altında sunulmuş zehirden son bir damla almaya can atıldı. Kuşkusuz, Kominform'un etiketlerinin takımı, idealin karaborsacılığı için sürekli üretilmekteydi. Kominform, hileli alkol satıcıları gibi slogan kaçakçılığı yapar; alıcı ne denli masumsa, kendisine Barış, Demokrasi ya da bilmem ne adıyla satılan o sert ve berbat ideolojik rakının kurbanı olma tehlikesi o denli fazladır.

Komünist Parti'ye yedi yıl hizmet ettim. Bu Jacob'un, Laban'ın kızı Rachel'i hak etmek için kendini Laban'ın keçilerine hasrettiği zamandır. Bu sınavın sonunda genç gelin onun karanlık çadırına gönderilir; yalnız ertesi gün Jacob, ateşini hayran olduğu Rachel'de değil, gudubet Leah'ta söndürdüğünü fark eder.

Acaba bir düşle yatmış olmaktan asla kurtulamamış mıdır, diye soruyorum kendi kendime. Daha sonra buna inanmasına karşın bunu kabullenip kabullenmediğini merak ediyorum. Acaba Tarih, efsanenin mutlu sonunu doğrulayacak mı diye düşünüyorum, çünkü efsaneye göre bir yedi yıl daha zahmet çektikten sonra Rachel, Jacob'a verilir ve düş, bedene dönüşür. Jacob, Rachel'e öyle büyük bir aşkla bağlıdır ki, bu yedi yıllar, birkaç gün gibi gelir Jacob'a.

(*) *Yogi ve Komiser* (Charlot, 1946).